

VIÐSKIPTASVIÐ OG
FÉLAGSVÍSINDASVIÐ

Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif frjálsrar áfengissölu á Íslandi?

Misserisverkefni

Haustönn 2014

Misserishópur F:

Hallfríður G. Hólmgrímsdóttir

Hildur Rafnsdóttir

Lilja Pétursdóttir

Óskar Vídalín Kristjánsson

Sigurbjörg R. Hjálmarsdóttir

Þórhildur Þórarinsdóttir

Staðfesting um misserisverkefni

Í lok hvers misseris vinna nemendur félagsvísinda-, viðskipta- og lagadeildar Háskólans á Bifröst umfangsmikið misserisverkefni í tengslum við aðila í atvinnulífinu. Tilgangurinn með því er að hagnýta þá þekkingu og þjálfun sem þeir hafa öðlast í námi sínu og efla tengslin milli skólans og atvinnulífsins.

Misserisverkefnið er sjálfstætt hópverkefni og ákveður hver nemendahópur viðfangsefni sitt. Verkefnið er unnið samkvæmt ákveðnum reglum og leiðbeiningum og er því ætlað að standast kröfur Háskólans.

Háskólinn þakkar öllum þeim sem greiða götu nemenda við undirbúning og vinnslu verkefna. Jafnframt vonar Háskólinn að hvert verkefni sé skerfur til úrbóta og framþróunar fyrir alla þá er málið varðar hverju sinni.

Kennarar við félagsvísinda-, viðskipta- og lagadeild Háskólans á Bifröst hafa fjallað um lokaverkefnið og metið það samkvæmt reglum deildanna.

Unnið af hópi F

Titill verkefnis:

„Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif frjálsrar áfengissölu á Íslandi?“

Háskólinn á Bifröst 17. nóvember 2014

Einkunn: _____

Misserisverkefni við Háskólann á Bifröst,
Haustönn 2014

Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif frjálsrar áfengissölu á Íslandi?

Misserishópur F:

Hallfríður G. Hólmgrímsdóttir

Hildur Rafnsdóttir

Lilja Pétursdóttir

Óskar Vídalín Kristjánsson

Sigurbjörg R. Hjálmarsdóttir

Þórhildur Þórarinsdóttir

Ágrip

Í þessu misserisverkefni er fjallað um frumvarp til laga sem liggur fyrir á Alþingi um breytingu á lögum nr. 86/2011, um verslun með áfengi og tóbak. Í því er lagt til að afnema eigi einkaleyfi ríkisins á smásölu áfengis og verslun með áfengi verði gefin frjáls. Verði frumvarpið að lögum geta matvöruverslanir sem og stórmarkaðir sótt um leyfi til sölu á áfengi. Markmið verkefnisins er að kanna hugsanleg samfélagsleg áhrif sem verða við þær breytingar sem fyrirhugaðar eru, verði frumvarpið um frjálsa áfengissölu og álagningu samþykkt. Höfundar framkvæmdu eiginlega rannsókn með hálfstöðluðum viðtölum auk þess sem fræðilegi hluti verkefnisins er byggður á afleiddum heimildum úr rannsóknum, frumvarpinu sjálfu og heimildum af veraldarvefnum. Því er ekki svarað hér með beinum hætti hvort umrætt frumvarp eigi að verða að lögum en engu að síður sýna rannsóknir að fara þurfi hægt í sakirnar og vanda vel til verka þegar svo stórar ákvarðanir eru teknar. Helstu niðurstöður benda til þess að frjáls sala áfengis muni auka neyslu á áfengi með tilheyrandi kostnaði og öðrum afleiðingum fyrir samfélagið.

Yfirlýsing höfunda

Við undirrituð höfum unnið misserisverkefni þetta saman og er framlag okkar jafnt. Verkefni þetta er að öllu leyti okkar eigið verk og skilmerkilega er vísað til heimilda þar sem vitnað er til verka annarra. Í því efni höfum við fylgt reglum skólans eftir bestu getu.

Bifröst, 17. nóvember 2014

Hallfríður G. Hólmgrímsdóttir

Hildur Rafnsdóttir

Lilja Pétursdóttir

Óskar Vídalín Kristjánsson

Sigurbjörg R. Hjálmarsdóttir

Þórhildur Þórarinsdóttir

Þakkir

Höfundar vilja koma á framfæri þökkum til þeirra sem veittu aðstoð við gerð verkefnisins á einn eða annan hátt. Þökkum við Ingibjörgu Ýr Jóhannsdóttur og Tinnu Jóhannsdóttur fyrir greinargóða yfirferð og málfræðilegar ábendingar. Við viljum þakka Sveinbirni Kristjánssyni verkefnastjóra hjá Landlæknisembættinu, Vilhjálmi Árnasyni alþingismanni og Þórarni Tyrfingssyni forstjóra SÁÁ fyrir að gefa sér tíma í ítarleg og greinargóð viðtöl vegna vinnslu verkefnisins.

Efnisyfirlit

1. Inngangur.....	1
2. Markmið verkefnisins.....	3
2.1 Rannsóknarspurning.....	3
3. Aðferðir og efnistök	4
3.1 Rannsóknaraðferð, kostir/gallar	4
3.2 Staða rannsakenda innan rannsóknar og siðferðileg álitaefni.....	5
4. Frumvarpið	6
5. Stofnanir og fyrirtæki	9
5.1 Velferðarráðuneytið.....	9
5.1.1 Stefna í áfengis- og vímuefnum til ársins 2020.....	9
5.2 Embætti landlæknis	10
5.3 Lýðheilsusjóður	11
5.4 Áfengis og tóbaksverslun ríkisins	11
5.4.1 Samfélagsleg ábyrgð	12
5.4.2 Mannauður.....	12
5.5 Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavandann.....	13
6. Fræðilegur bakgrunnur	14
6.1 Rannsóknir á einkavæðingu áfengissölu	14
6.1.1 Einkavæðing áfengissölu í Póllandi	14
6.2 Sviðsmyndarannsókn.....	15
6.2.1 Íslenska sviðsmyndin.....	16
6.3 Áfengisstefnur og áhrif þeirra	17
6.3.1 Aðgengi að áfengi.....	18
6.3.2 Markaðssetning áfengis	19
6.3.3 Verðlagsstefnur	19
6.3.4 Annað	20
6.4 Meðmæli Alþjóðaheilbrigðisstofnunarinnar varðandi áfengisstefnu	20
7. Viðtöl.....	22
7.1 Aukið frelsi og hagræðing landsbyggðar	22
7.2 Aukið aðgengi að áfengi.....	23
7.3 Samfélagsleg áhrif verði áfengissala gefin frjáls.....	25

8. Rekstrarhagræðing.....	29
8.1 Rekstrar- og efnahagsreikningur ÁTVR 2013.....	33
9. Samfélagsleg umræða.....	34
10. Niðurstöður.....	37
11. Lokaorð	40
12. Heimildaskrá	41
13. Helstu hugtök	45
13.1 Hugtaka- og efnisorðalisti	46
14. Viðaukar	47

1. Inngangur

Misserisverkefni þetta er unnið af nemendum við Háskólann á Bifröst á haustönn 2014. Á Alþingi liggur fyrir frumvarp til laga um breytingar á lögum nr. 86/2011, um verslun með áfengi og tóbak. Hópur þingmanna úr fjórum þingflokkum standa að frumvarpinu og er fyrsti flutningsmaður Vilhjálmur Árnason, 9. þingmaður Suðurkjördæmis fyrir Sjálfstæðisflokkinn. Í því er lagt til að afnema eigi einkaleyfi ríkisins á smásölu áfengis og að verslun með áfengi verði gefin frjáls. Verði frumvarpið að lögum geta matvöruverslanir sem og stórmarkaðir sótt um leyfi til sölu á áfengi. Um áfengissölu munu þó áfram gilda ákveðnar reglur eins og takmarkaður afgreiðslutími, aldurstakmörk kaupenda og afgreiðslufólks áfengis í verslunum.

Undanfarin misseri hafa skapast miklar umræður í samfélaginu um frumvarpið og þann möguleika að hægt verði að versla áfengi í matvöruverslunum. Mjög skiptar skoðanir eru á þessu málefni og má segja að almenningur skiptist í tvær fylkingar, þeir sem eru með og á móti frumvarpinu. Ýmis sjónarmið hafa komið fram og eru sum þeirra frumvarpinu til stuðnings en aftur á móti önnur sem mæla gegn því. Í því sambandi hefur aðgengi landsbyggðarinnar að áfengi orðið að umtalsefni og sé það sanngirnismál að auðvelda þeim sem búa í minni bæjarfélögum úti á landi að versla áfengi. Frjáls sala áfengis á landsbyggðinni gæti einnig skilað sér í rekstrarhagræðingu hjá þeim verslunum sem þar eru fyrir. Á hinn bóginn blasir við að með því að afnema einkasölu ríkisins á áfengi hefur það áhrif á atvinnu 270 starfsmanna Áfengis og tóbaksverslunar ríkisins (ÁTVR) og eitthvað hlutfall þeirra missir jafnvel vinnu sína (ÁTVR, 2014.d). Starfsemi ÁTVR mun breytast töluvert og mun sá hluti er snýr að innkaupum á áfengi, birgðahaldi og dreifingu til vínbúða ásamt rekstri vínbúða samkvæmt 2.gr. reglugerðar í lögum um Áfengis og tóbaksverslun ríkisins nr. 883/2005 leggjast af (Þingskjal 17, 2014). Einnig má spyrja hvað verði um starfsfólk yngra en 18 ára sem starfar í matvörubúðum, heldur það starfi sínu?

Áfengisnotkun almennings geta fylgt ýmis samfélagsleg vandamál, allt frá hávaðamengun og óþrifum á götum um helgar, til ofbeldis, nauðgana, ölvunaraksturs og slysa. Þá eru ýmis heilsufarsleg áhrif sem geta fylgt langtímaneyslu einstaklinga á áfengi, t.d. skorpulifur og krabbamein. Erfitt getur verið að meta fjölda slysa, sjúkdómstílvika og dauðsfalla sem rekja má til neyslu áfengis þar sem í mörgum tilfellum er vandamt að átta sig á tengslum þar á milli. Það hefur í för með sér að fjárhagslegt tjón af völdum áfengisneyslu getur verið erfitt að meta og er í mörgum tilfellum meira en tölur gefa til kynna. Þá er ýmis annar vandi og tjón sem getur fylgt áfengisnotkun sem ekki er hægt að meta, til

dæmis andleg vanlíðan barna og unglunga sem alast upp við mikla áfengisneyslu sem getur haft alvarlegar og ófyrirsjáanlegar afleiðingar fyrir barnið eða unglinginn síðar meir á ævinni.

Margir hafa haldið því fram að með því að gefa áfengissölu frjálsa og auka þannig aðgengi að áfengi og gera það auk þess sýnilegra bæði börnum og fullorðnum, verði það til þess að áfengisvandi þjóðarinnar vaxi enn meir og muni það verða samfélagi okkar dýrkeypt. Það er því vert að gefa því gaum og rannsaka hver hugsanleg áhrif á samfélag okkar yrðu verði frumvarpið að lögum og áfengissala gefin frjáls. Á hinum Norðurlöndunum er fyrirkomulagið á sölu áfengis með misjöfnum hætti og er ýmist um að ræða frjálsa verslun með áfengi eða einkasölu hins opinbera. Bera má saman rannsóknir á neyslumynstri þessara þjóða og hvort frjáls verslun með áfengi hafi orðið til að neysla þess hafi aukist. Á Íslandi eru starfræktar meðferðarstofnanir við áfengisfíkn þar sem starfa sérfróðir aðilar um þennan vanda Íslendinga. Þá starfar héraðs Lýðheilsustofnun sem fylgist með heilsufari þjóðarinnar og hafa þar verið gerðar ýmsar rannsóknir á neyslumynstri landans. Það er við hæfi að spyrja sérfræðinga á þessu sviði hver hugsanleg samfélagsleg áhrif yrðu ef áfengissala yrði gefin frjáls. Í verkefni okkar drögum við fram þau sjónarmið er varða samfélagið sem áríðandi er að skoða áður en tekin er endanleg ákvörðun um að gefa áfengissölu frjálsa.

2. Markmið verkefnisins

Markmið verkefnisins var að kanna hugsanleg samfélagsleg áhrif sem verða við þær breytingar sem fyrirhugaðar eru, verði frumvarpið um frjálsa áfengissölu og álagningu samþykkt. Þar sem samfélagsleg áhrif geta verið af ýmsum toga hafa höfundar takmarkað rannsóknarefnið í verkefni þessu. Dregnir eru fram þeir þættir sem mest hafa verið í umræðunni í samfélaginu og eru líklegastir til að hafa hvað mest áhrif, hvort sem þau eru neikvæð eða jákvæð. Höfundar leituðust við að rannsaka hugsanleg áhrif á lýðheilsu Íslendinga og hvaða áhrif aukið aðgengi unglinga gæti haft á áfengisneyslu þeirra. Höfundar leituðu eftir skoðunum forsvarsmanna um forvarnir og meðferðarúrræði á því hver hugsanleg áhrif yrðu af frjálsri áfengissölu. Einnig leituðu höfundar eftir skoðunum þeirra sem telja frjálsa smásölu áfengis spor í rétta átt fyrir samfélagið.

Markmið verkefnisins var einnig að skoða möguleg áhrif á ungt starfsfólk þeirra matvöruverslana sem munu selja áfengi, sérstaklega í ljósi þess að starfsfólk undir 18 ára aldri má ekki afgreiða áfengi samkvæmt frumvarpinu. Þá var leitast við að varpa ljósi á þau áhrif sem frumvarpið kynni að hafa á starfsfólk ÁTVR. Skoðað var hvernig aðgengi að áfengi er hátt á landsbyggðinni, hvernig umrædd lagabreyting gæti haft áhrif á verslunarhætti þar í framtíðinni og hvernig henni hefur verið háttáð hingað til. Það skal tekið fram að höfundar styðjast við skoðanir sérfræðinga í hverju málefni fyrir sig, hvort sem það er með viðtölum, vísun í viðurkenndar rannsóknir eða aðrar áreiðanlegar upplýsingar til að komast að niðurstöðu rannsóknarinnar. Höfundar ræða á hlutlausan hátt þá kosti og galla sem birtust við úrvinnslu verkefnisins og draga fram helstu þætti í þeirri umfjöllun.

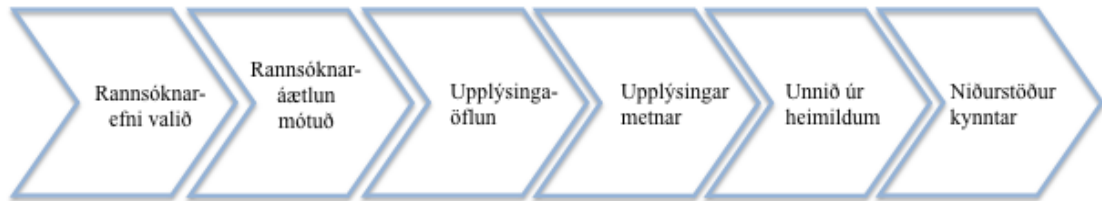
2.1 Rannsóknarspurning

Til að ná fram markmiðum verkefnisins leituðust höfundar við að svara eftirfarandi rannsóknarspurningu:

Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif frjálsrar áfengissölu á Íslandi?

3. Aðferðir og efnistöð

Þegar vinna á verkefni sem krefst heimildar- og rannsóknarvinnu getur verið árangursríkt að nýta sér góð rannsóknarlíkön til að auðvelda skipulag ferlisins. Höfundar hafa því kosið að notast við sex þrepa rannsóknarlíkan Philip Kotler til að styðjast við í gegnum vinnslu verkefnisins.

Mynd 1. Rannsóknarlíkan Philip Kotler. (Kotler og Keller, 2009).

Vinnsla á fræðilegum hluta verkefnisins var að miklu leyti byggð á afleiddum heimildum. Notast var við rannsóknir sem gerðar hafa verið sem tengjast viðfangsefninu, greinar og fræðirit sem hafa verið gefin út svo og heimildir á veraldarvefnum. Frumvarp til laga um breytingu á lögum nr. 86/2011, um verslun með áfengi og tóbak varð kveikjan að þessu verkefni og nýttist það við vinnslu þess. Höfundar kappkostuðu við að afla sér sem víðtækustu heimilda svo unnt væri að skoða málið út frá ólíkum sjónarhornum á gagnrýninn hátt.

3.1 Rannsóknaraðferð, kostir/gallar

Höfundar framkvæmdu eiginlega rannsókn með hálfstöðluðum viðtölum. Viðmælendur voru Sveinbjörn Kristjánsson verkefnastjóri hjá Landlæknisembættinu, Vilhjálmur Árnason alþingismaður sem lagði fram umrætt frumvarp og Þórarinn Tyrfingsson forstjóri SÁÁ. Töldu höfundar að þessir aðilar væru best til þess fallnir að varpa ljósi á ákveðna þætti viðfangsefnisins og gátu þannig gefið höfundum gleggri sýn á þau áhrif sem frjáls sala áfengis gæti mögulega haft á afmarkaða þætti samfélagsins.

Viðtalið við Vilhjálm Árnason var tekið á heimili hans í Grindavík 3. nóvember 2014. Viðtalið við Sveinbjörn var tekið mánudaginn 3. nóvember 2014 og fór viðtalið fram í húsakynnum Embættis landlæknis. Viðtalið við Þórarinn Tyrfingsson var tekið þann 4. nóvember 2014 í húsakynnum Samtaka áhugamanna um áfengis- og vímuefnavanda (SÁÁ-samtök). Viðmælendur undirrituðu staðfestingarskjal þar sem þeir veittu höfundum formlegt leyfi til að nýta þær upplýsingar sem komu fram í viðtölunum við vinnslu verkefnisins. Staðfestingarskjölin má finna í viðauka verkefnisins.

Með því að notast við hálfstöðluð viðtöl gafst höfundum tækifæri á að nýta sér þær upplýsingar sem fram komu í viðtalinu til að fara inn á aðra þætti. Höfundar voru meðvitaðir um vankanta þess að vera með hálfstöðluð viðtöl en þá ber að vanda vel til verka með spurningar þar sem þær geta verið leiðandi. Viðtölin voru svo þemagreind til að draga saman ólíka svörun viðmælenda í niðurstöðum.

Einnig framkvæmdu höfundar meginlega rannsókn við úrvinnslu tölulegra gagna úr ársreikningi ÁTVR 2013. Tilgangur þess var að reyna að draga fram þær tölulegu upplýsingar sem tengjast viðfangsefninu. Þær voru svo nýttar til að sjá hver hugsanleg rekstrarhagræðing væri af því að gefa áfengissölu frjálsa. Vankantar þeirrar rannsóknar eru að í ársreikningi ÁTVR eru rekstrartekjur og vörunotkun hvorrar vörutegundar fyrir sig sem þeir selja sundurliðaðar en önnur rekstrargjöld eru óaðgreind. Því var ekki hægt að greina hinn eiginlega rekstrarkostnað ÁTVR af áfengissölu annarsvegar og hinsvegar af tóbakssölu. Að sama skapi má segja um efnahagsreikninginn að hann er heldur ekki sundurliðaður svo erfitt er að glöggva sig á hversu mikla fjármuni mætti nota á arðbærari hátt ef áfengissala yrði gefin frjáls

3.2 Staða rannsakenda innan rannsókna og siðferðileg álitaefni

Hvað varðar eigindlegu rannsóknina töldu höfundar rétt að einn höfundanna kæmi ekki að rannsóknunum sem gerðar voru við vinnslu verkefnis þar sem sá aðili tengist forstjóra SÁÁ. Með því móti töldu höfundar að ekki yrði um siðferðileg álitamál að ræða hvað þann þátt varðar. Að öðru leyti eru höfundar ekki á neinn hátt tengdir viðmælendum né öðrum þáttum sem rannsakaðir voru.

4. Frumvarpið

Hópur þingmanna úr fjórum þingflokkum standa að frumvarpi til laga um breytingu á lögum um verslun með áfengi og tóbak o.fl. (smásala áfengis). Frumvarpið var lagt fram á haustþingi þann 12. september síðastliðinn. Fyrsti flutningsmaður er Vilhjálmur Árnason 9. þingmaður Suðurlandspokkanna fyrir Sjálfstæðisflokkinn. Þetta er ekki í fyrsta skiptið sem frumvarp af þessum toga er lagt fram hér á Íslandi. Síðast var það árið 2008, þar sem fyrsti flutningsmaðurinn var þáverandi þingmaður Sjálfstæðisflokksins, Sigurður Kári Kristjánsson. Yfirlýst markmið með frumvarpinu er að gera smásölu með áfengi frjálsta á Íslandi. Hér verður greint frá helstu kostum og göllum sem komið hafa fram í umræðunni og farið er yfir í frumvarpinu.

Lýst hefur verið yfir áhyggjum af því að eftirlit með áfengiskaupaaldri verði erfitt en svarar frumvarpið því til að einkaaðilum sé treyst til að fylgja aldurstakmörkunum við sölu á tóbaki og því ætti einkaaðilum einnig að vera treystandi til að fara með þetta eftirlit (Þingskjal 17, 2014).

ÁTVR hefur á undanförunum árum beitt sér fyrir bættri vinnmenningu landans með fræðslu til viðskiptavina um vín og sé þetta í raun forvarnarhlutverk. Frumvarpið kastar fram þeirri spurningu hvort það geti talist eðlilegt að eitt af meginhlutverkum ríkisstofnunar sem fari með einkaleyfi til smásölu áfengis sé að kynna bætt vinnmenningu með tilheyrandi kostnaði og hvort það sé ekki eðlilegra að það hlutverk sé í annarra höndum (Þingskjal 17, 2014).

Þá gætu einhverjir haft áhyggjur af því að ef smásala áfengis yrði gefin frjálsta, gæti hið opinbera orðið af talsverðum tekjum. Frumvarpið bendir á að hið opinbera muni áfram fá greitt virðisauka, áfengisgjald og fleira í ríkissjóð, engin ástæða sé til að ætla að aðilar standi ekki skil á þeim greiðslum. Bent er á að eini hlutinn sem ekki sé innheimtur í formi skatta sé arðurinn sem ÁTVR greiðir eða um 1 milljarður kr. árið 2014, það sé sú fjárhæð sem spurning sé hvort hið opinbera verði af. Frumvarpið bendir þar á að hluti komi til baka þar sem það verði minni fjármunir bundnir í opinberum rekstri og einnig komi einhver hluti til baka með sölu eigna ÁTVR (Þingskjal 17, 2014).

Farið er yfir þau áhrif sem breytingin á lögnum gæti haft á samkeppnisstöðu. Fullyrt er í frumvarpinu að talsverð ívilnum felist í því að reka verslun nálægt útibúi ÁTVR og með því skekki það samkeppnisstöðu þeirra verslana sem ekki búi við þessa nálægð. Til dæmis geti áhrifin verið töluverð á landsbyggðinni. Frumvarpið bendir á að með auknu frelsi í smásölu áfengis muni staða matvöruverslana jafnast um allt land og muni það veita

kaupmanninum á horninu betra tækifæri til þátttöku í samkeppni um viðskipti. Kaupmaðurinn á horninu geti þó væntanlega ekki keppt í verðlagningu en hann geti boðið uppá nálægð við viðskiptavininn sem geti sparað með því að þurfa ekki að fara um langan veg til að nálgast neysluvörur (Þingskjal 17, 2014).

Farið er sérstaklega yfir það hvaða áhrif breytingar á lögum með smásölu áfengis gætu haft á landsbyggðinni. Frumvarpið heldur því fram að samþykkt frumvarpsins muni hafa góð áhrif á verslun á landsbyggðinni. Sérstaklega muni aðgengi aukast og umstang minnka hjá íbúum byggðarfélaganna sem ekki hafa haft útibú frá ÁTVR (Þingskjal 17, 2014).

Eitt það atriði sem haldið hefur verið fram um breytingar á smásölu áfengis er að áfengisverð muni hækka. Frumvarpið svarar því til að það sé ekki almennt lögmál að vörur hækki í verði þegar einkaleyfi á sölu þeirra sé aflétt. Í dag sé engin verðsamkeppni en gera megi ráð fyrir að vara sem sé vinsæl muni verða lægri í verði en vara sem er lítil eftirspurn eftir. Einnig er bent á að með frelsi í smásölu áfengis geti það haft lækkunaráhrif á verð annarrar smávöru vegna samlegðaráhrifa og þá helst á landsbyggðinni (Þingskjal 17, 2014).

Einhverjir gætu haldið fram að ef smásala á áfengi verði gefin frjálts þá muni það leiða til þess að vöruúrval minnki. Frumvarpið bendir á að matvöruverslanir hafi markað sér sérstöðu á markaði hvað varðar opnunartíma og verð, ódýrari verslanir bjóði uppá færri vörutegundir en þær dýrari. Frumvarpið bendir einnig á að miðað við þá breytingu sem hafi orðið á vinnmenningu á Íslandi megi ætla að eftirspurn verði áfram eftir mörgum tegundum áfengis og á meðan eftirspurnin sé til staðar þá muni kaupmenn leitast við að hafa framboðið í takti við hana (Þingskjal 17, 2014).

Þá má gera ráð fyrir að einhverjir óttist að fjölgun útsölustaða gæti leitt til stóraukins aðgengis að áfengi sem vitanlega þýddi að áfengisneysla myndi aukast til muna. Frumvarpið svarar því til að gera megi ráð fyrir því að áfengiskaup aukist til að byrja með en líklegt verði að teljast að jafnvægi náist á ný og neyslan dragist saman eða jafnist út. Einnig að ekki hafi verið sýnt fram á að varanlegt orsakasamhengi sé á milli aukins aðgengis og aukinnar neyslu. Frumvarpið segir að heimabruggun og smygl á áfengi hafi verið vandamál og að ljóst sé að ákveðin fylgni sé á milli áfengisverðs og heimabruggunar og smygls á áfengi. Að með auknu aðgengi að löglegu áfengi ætti ásókn í ólöglegt áfengi að minnka (Þingskjal 17, 2014).

Þau tækifæri sem frumvarpið bendir á eru annars vegar að verði smásala áfengis gefin frjálts, skapi það aukin tækifæri fyrir minni brugghús þar sem þeim hefur reynst þungt og kostnaðarsamt að komast inn á markaðinn við óbreytt ástand. Hinsvegar er bent á tækifæri sem skapast fyrir ferðaþjónustuna, en þekkt sé að ferðamenn sem komi til Íslands hafi kvartað

yfir takmörkuðu aðgengi að áfengi. Aukið aðgengi að áfengi geti þannig aukið skatttekjur ríkissjóðs með meiri sölu til ferðamanna (Þingskjal 17, 2014).

Gert er ráð fyrir nokkrum takmörkunum á veitingu smásöluleyfis. Opnunartími sölu á áfengi megi ekki vera lengri en frá kl. 9.00 að morgni til kl. 20.00 að kvöldi. Starfsmenn sem afgreiði áfengi skuli vera a.m.k. 18 ára og að ekki verði heimilt að selja áfengi í tilteknum tegundum verslana, s.s. söluturnum, myndbanda- og mynddiskaleigum og söluvögnum. Greitt verði gjald í ríkissjóð fyrir leyfi til smásölu áfengis, líkt og gildir um innflutnings- og heildsöluleyfi fyrir áfengi. Að það áfengi sem er í rúmmáli meira en 22% af hreinum vínanda sé haft á afmörkuðum stað frá öðru verslunarrými, t.d. bak við afgreiðsluborð eða í sérrými innan verslunar (Þingskjal 17, 2014).

Við óbreytt ástand rennur 1% innheimtra áfengisgjalda í Lýðheilsusjóð en frumvarpið leggur til að 5% áfengisgjalds renni í sjóðinn. Einnig leggur frumvarpið til að sérstök áhersla verði lögð á forvarnarverkefni á sviði áfengisvarna næstu tvö ár eftir samþykkt frumvarpsins (Þingskjal 17, 2014).

5. Stofnanir og fyrirtæki

Í þessum kafla verður fjallað um þær stofnanir og þau fyrirtæki sem koma með einum eða öðrum hætti að þeim samfélagslegu þáttum sem birtast okkur í rannsókninni. Það má nefna þætti eins og lýðheilsุมál og forvarnir, heilbrigðisþjónusta og atvinnumál. Þau fyrirtæki og stofnanir sem um ræðir eru Velferðarráðuneytið, Embætti landlæknis, Lýðheilsusjóður, Áfengis og tóbaksverslun ríkisins (ÁTVR) og Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavanda (SÁÁ).

5.1 Velferðarráðuneytið

Velferðarráðuneytið tók formlega til starfa 1. janúar 2011 og er stofnað á grunni heilbrigðisráðuneytisins og félags- og tryggingamálaráðuneytisins, sem voru sameinuð með lagabreytingum á Alþingi 9. september 2010. Hlutverk velferðarráðuneytis er fjölþætt, þau hlutverk sem fanga helst viðfangsefni verkefnis þessa eru heilbrigðismál annars vegar og lýðheilsu og forvarnarmál hins vegar. Undir heilbrigðismál fellur embætti landlæknis, sem ein af stofnunum velferðarráðuneytisins. Embætti landlæknis starfar meðal annars á sviði áfengis- og vímuefna, starfsemin skiptist í öflun og miðlun upplýsinga, heilsuefningaverkefni og rannsóknir auk þess sér embættið um styrkveitingar úr Lýðheilsusjóði. Embætti landlæknis er einnig í forsvari fyrir áfengis- og vímuvarnir, undir málaflokknum lýðheilsa og forvarnir. Árið 2013 kom út skýrsla sem inniheldur heildstæða stefnu íslenskra stjórnvalda í áfengis- og vímuvörnum til ársins 2020. Þessi skýrsla má þá teljast leiðarljós stjórnvalda og stofnanna þeirra í áfengis- og vímuvörnum næstu sex árin (Velferðarráðuneytið, e.d).

5.1.1 Stefna í áfengis- og vímuvörnum til ársins 2020

Undanfarinn áratug hafa ríkisstjórnir landsins unnið markvisst að forvörnum gegn áfengi og öðrum vímuefnum og hafa þær aðgerðir skilað góðum árangri. Velferðarráðherra skipaði starfshóp árið 2012 til að leggja drög að áfengis- og vímuvarnarstefnu þar sem samþættar yrðu aðgerðir milli hagsmunaaðila sem að þessum málaflokki koma. Við gerð heildarstefnunnar nýtti starfshópurinn sér leiðbeiningar sem Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin hefur gefið út um árangursríkar leiðir í forvörnum gegn áfengi og öðrum vímuefnum. Sett voru fram í stefnuna sex yfirmarkmið og skilvirkustu aðgerðir til að ná markmiðunum.

- Að takmarka aðgengi að áfengi og öðrum vímuefnum er ein mikilvægasta aðgerðin til að draga úr skaðlegum áhrifum tengdum neyslu. Árangursríkasta leiðin að takmörkuðu aðgengi að áfengi eru aðhaldsaðgerðir varðandi sölufyrirkomulag þess.
- Að vernda viðkvæma hópa fyrir skaðlegum áhrifum áfengis og annarra vímuefna. Í þessu markmiði er verið að vísa til dæmis í börn og ungmenni foreldra með áfengis- og vímuefnavanda ásamt öðrum hópum. Nauðsynlegt þykir að vernda þau gegn neikvæðum áhrifum af völdum áfengis eða öðrum vímuefnum.
- Að koma í veg fyrir að ungmenni byrji að nota áfengi eða aðra vímuefna. Leiðirnar meðal annars til að koma í veg fyrir það eru að sporna við markaðssetningu á áfengi og að eftirlit með aldurstakmörkum til áfengiskaupa sé virt.
- Að fækka þeim sem þróa með sér skaðlegt neyslumynstur áfengis eða annarra vímuefna. Besta leiðin til að sporna við því er snemmtæk íhlutun og ráðgjöf.
- Að tryggja aðgengi fólks, sem á í vanda vegna misnotkunar eða ávana, að samfelldri og samþættri þjónustu sem byggist á bestu þekkingu og kröfum um gæði. Nauðsynlegt að tryggja gott aðgengi fyrir þá sem þurfa aðstoð og virkt samstarf og skýr hlutverkaskipting þeirra sem veita þjónustuna.
- Að draga úr skaða og fjölda dauðsfalla vegna eigin neyslu eða annarra á áfengi og/eða öðrum vímuefnum. Mikilvægasta aðgerðin hér er öflug löggæsla (Velferðarráðuneytið, 2013).

5.2 Embætti landlæknis

Embætti landlæknis var stofnað þann 18. mars 1760. Landlæknisembættið starfar í umboði velferðarráðuneytis, sem eftirlits- og stjórnsýslustofnun. Með lögum sem tóku gildi 1. maí 2011 tók landlæknisembættið yfir starfsemi Lýðheilsustöðvar og tók þar með yfir öll verkefni á sviði forvarna, heilsueflingar og lýðheilsu. Megin markmið embættisins er að stuðla að gæðum og öryggi heilbrigðisþjónustunnar og auka heilbrigði landsmanna. Ráðgjöf, fræðsla, eftirlit og upplýsingagjöf skipar einnig stóran sess í hlutverki landlæknisembættisins. Samfélagslegir þættir eins heilsuefling, geðrækt, næring og hreyfing er meðal áhersluatriða landlæknisembættisins. Að auki er embætti landlæknis miðstöð áfengis- og vímuvarna á Íslandi, starfsemin byggist á faglegri ráðgjöf um rannsóknir, stefnumótun og önnur skyld málefni er varðar áfengis- og vímuvarnir. Það að koma í veg fyrir að ungt fólk leiðist út í

neyslu á löglegum eða ólöglegum vímugjöfum og lágmarka þau neikvæðu áhrif sem neysla vímugjafa hefur á einstaklinga, fjölskyldur og samfélög. Starfsemi Lýðheilsusjóðs, heyrir undir embætti landlæknis, sem annast hlutverk hans (Embætti landlæknis, 2014. a).

5.3 Lýðheilsusjóður

Samkvæmt reglugerð laga nr. 41/2007 um landlækni og lýðheilsu, eru markmið Lýðheilsusjóðs að styrkja lýðheilsustarf bæði innan embættisins og utan. Velferðarráðherra skipar í stjórn sjóðsins og er það á hennar hendi að úthluta styrkjum úr sjóðnum, sem skulu nýttir í verkefni sem samræmast stefnu og áætlun stjórnvalda. Stjórn lýðheilsusjóðs auglýsir eftir umsóknum um styrki úr sjóðnum að minnsta kosti einu sinni á ári. Styrkir eru almennt veittir félögum, samtökum og opinberum aðilum. Styrkir til rannsóknarverkefna eru einungis veittir einstaklingum. Allt að 35% af tekjum sjóðsins er ráðstafað annars vegar til verkefna samkvæmt umsóknum um styrki og hins vegar til að standa undir rekstrarkostnaði sjóðsins. Að lágmarki 65% tekna sjóðsins, er síðan úthlutað til lýðheilsu- og forvarnarstarfs innan embættis landlæknis (Embætti landlæknis, 2014. b).

5.4 Áfengis og tóbaksverslun ríkisins

Hlutverk og saga

Áfengis- og tóbaksverslun ríkisins (ÁTVR) er í eigu íslenska ríkisins og starfar í umboði fjármálaráðherra. Skilgreind verkefni fyrirtækisins eru eftirfarandi:

- Innkaup á áfengi.
- Birgðahald og dreifing á áfengi til vínbúða.
- Rekstur vínbúða.
- Innkaup, innflutningur, heildsala og dreifing á tóbaki.
- Framleiðsla á neftóbaki.

Áfengisverslun ríkisins (ÁVR) var komið á fót árið 1922. Þann 3. febrúar 1922 var fyrsti forstjóri verslunarinnar skipaður í embætti og ber sá dagur heitið stofndagur ÁVR. Árið 1932 tók tóbakseinkasala ríkisins til starfa. Sameining þessara fyrirtækja átti sér síðan stað árið 1961 undir nafni Áfengis- og tóbaksverslunar ríkisins (ÁTVR). Áfengisverslunin stundaði framleiðslu áfengra drykkja á árunum 1935 til 1992, en þá voru framleiðslutækin seld til einkaaðila. Þekktasta framleiðslutegundin var Brennivín, sem upphaflega var kallað Svarti dauði. Bjórsölubann hafði ríkt frá árinu 1912, en var aflétt með lögum frá Alþingi þann 1. mars 1989. Verslunarhættir ÁTVR hafa verið með mismunandi hætti, allt til ársins 1986 fór

öll almenn afgreiðsla fram yfir borð, en hafa síðan þá þróast í sjálfsafgreiðsluverslanir. Fyrsta sjálfsafgreiðsluverslunin opnaði í Kringlunni í ágúst árið 1986 og hefur síðan fjölgað jafnt og þétt, þó eru minnstu Vínbúðirnar enn með afgreiðslu yfir borð. Verslanir ÁTVR eru 49 talsins. Á höfuðborgarsvæðinu eru nú 13 Vínbúðir og 36 eru í öðrum sveitarfélögum. ÁTVR starfrækir einnig vefbúð, þar er hægt að fá vöruna senda í hvaða Vínbúð sem er án endurgjalds (Áfengis- og tóbaksverslun ríkisins [ÁTVR], e.d.a).

5.4.1 Samfélagsleg ábyrgð

ÁTVR gefur sig út fyrir að vera samfélagslega ábyrgt fyrirtæki, með áherslu á jákvæða vínmenningu, ábyrga áfengisneyslu og umgengni við áfengi, öllum til ánægju. Að auki er stefna fyrirtækisins að draga úr neyslu tóbaks. ÁTVR vinnur beint að forvarnarstarfi og hefur að auki lagt áherslu á samstarf við þá aðila sem vinna að forvörnum. Fyrirtækið hefur einnig styrkt með beinum hætti, hin ýmsu mannúðar- og forvarnarmál sem tengjast vímuefnaneyslu og fyrirbyggjandi starfsemi. Samstarfsaðilar ÁTVR eru Samgöngustofa, Saman hópurinn og Lýðheilsustöð, saman koma þessir aðilar að forvörnum allra aldurshópa, með það að markmiði að auka lífsgæði fólks (ÁTVR, e.d.b).

5.4.2 Mannauður

Starfsumhverfi er stjórnendum ÁTVR hugleikið, lögð er áhersla á starfsumhverfi sem laðar að hæfa starfsmenn, sem hafa vinsamlegt viðmót, búa yfir frumkvæði, þjónustulund og geta mætt mismunandi þörfum viðskiptavinarins. Markmið fyrirtækisins eru að tryggja starfsmönnum viðeigandi starfsskilyrði, góða starfsaðstöðu og möguleikann á að vaxa og dafna í starfi. Áhersla er lögð á starfsþjálfun og menntun starfsmanna í þeim tilgangi að auka þekkingu og starfsframlag innan fyrirtækisins. ÁTVR starfrækir skóla sem ber nafnið Vínskóli Vínbúða og markmið hans er að auka vörubekkingu starfsfólks, til að geta veitt viðskiptavinum bestu fræðslu og þjónustu sem völ er á. Aldurstakmark starfsmanna og viðskiptavina ÁTVR er bundið í lög. Í 18 gr. laga nr. 75/1998 um áfengi kemur fram: „Óheimilt er að selja, veita eða afhenda áfengi þeim sem eru yngri en 20 ára. Ávallt þegar ástæða er til að ætla að kaupandi eða viðtakandi áfengis hafi ekki náð þessum aldri skal sá sem selur, veitir eða afhendir það láta hlutaðeiganda sanna aldur sinn með því að sýna skilríki með mynd eða á annan fullnægjandi hátt“ (ÁTVR, e.d.c).

Fram kemur hjá ÁTVR að þar séu unnin tæplega 270 ársverk. Heildarfjöldi starfsmanna sé þó mun fleiri, þar sem margir starfsmenn séu í hlutastarfi. Hjá ÁTVR eru að jafnaði 350 manns á launaskrá í hverjum mánuði, þar af eru um 200 starfsmenn fastráðnir.

Samtals fengu um 600 manns greidd laun hjá ÁTVR á árinu 2013. Af þeim 270 ársverkum hjá ÁTVR eru 175 þeirra í Vínbúðunum. Samkvæmt lögum ber ÁTVR skylda til að selja áfengi á sama verði um allt land. Í Vínbúðum utan höfuðborgarsvæðisins eru um 70 ársverk. Á Suðurlandi og Reykjanesi eru flest, eða um það bil 28. Á Norðurlandi eru um það bil 19, á Vesturlandi og Vestfjörðum eru 14 og um það bil 10 ársverk eru á Austurlandi. Það kemur fram hjá ÁTVR að samstarf við sumar verslanir á landsbyggðinni sé með ýmsum toga. Minni Vínbúðir samnýta meðal annars snyrtingar, ræstingu, starfsmannaaðstöðu og kaffistofu með nærliggjandi fyrirtækjum. ÁTVR segir að samstarfið sé hagstætt bæði fyrir Vínbúðir og verslanir (ÁTVR, 2014.d).

5.5 Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavandann

Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavandann (SÁÁ) eru frjáls félagasamtök, þau starfa um allt land og geta einstaklingar, félög og félagasamtök orðið félagar. Í 1. gr. laga um SÁÁ samtök kemur fram að: „Markmið samtakanna er að sinna mannréttindabaráttu áfengis- og vímuefnasjúklinga og aðstandenda þeirra“. Þar kemur einnig fram að tilgangurinn sé að efla viðurkenningu á tilvist og umfangi sjúkdómsins og leitast við að mæta þörfum þeirra sem af honum þjást. Uppbygging á heilbrigðisþjónustu og félagslegum úrræðum er meðal verkefna samtakanna, sérstaklega með tilliti til þarfa sjúklinga og aðstandenda á öllum sviðum samfélagsins (Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavandann [SÁÁ], 2012).

Sjúkrarekstur SÁÁ er fjármagnaður með þjónustusamningi við íslenska ríkið og útseldri þjónustu. Framlag ríkisins til rekstursins er 450 milljónir ári miðað við verðlag frá 2008. Sjúkrastarfsemi þessi er rekin samkvæmt heilbrigðislögum og hefur ríkisendurskoðun eftirlit með rekstrinum fyrir hönd ríkisins. Halli hefur verið á sjúkrarekstri samtakanna og hafa SÁÁ heildarsamtökin greitt upp hallann með fjárframlögum sínum. SÁÁ-samtök eru fjármögnuð af eigin fjáröflunum, félagsgjöldum, styrkjum, útseldri vinnu og ýmsum öðrum framlögum (SÁÁ, e.d.).

6. Fræðilegur bakgrunnur

Í þessum kafla verður fjallað um helstu hugtök og kenningar sem höfundar styðjast við þegar fjallað er um niðurstöður rannsókna sem skoðaðar voru við vinnslu þessa misserisverkefnis. Þá verður rýnt í rannsóknir sem fjalla um þau áhrif sem aflétting einkasölu á áfengi hafði í för með sér og mat lagt á þann samfélagslega kostnað og ávinning sem fylgdi í kjölfar slíkra rannsókna.

6.1 Rannsóknir á einkavæðingu áfengissölu

Árið 1999 birtu þeir Minghao Her, Norman Giesbrecht, Robin Room og Jurgen Rehm niðurstöður rannsóknar sinnar í tímaritinu *Addiction*. Meginmarkmið rannsóknarinnar var að veita yfirsýn yfir þau áhrif sem einkavæðing hefur haft á sölu áfengis í ýmsum löndum, með það að marki að draga ályktanir um hugsanlegar almennar afleiðingar sem vænta má að slíkar breytingar hafi á áfengisneyslu og tengd vandamál. Teknar voru saman niðurstöður rannsókna frá Norður- Ameríku og í fleiri löndum þar sem einkavæðing áfengissölu hafði orðið að einhverju eða öllu leyti (Her, M., Giesbrecht, N., Room, R. & Rehm, J., 1999).

Ofangreind rannsókn er samanburðarrannsókn. Höfundar tóku saman allar helstu grunnrannsóknir á afleiðingum einkavæðingar áfengissölu í nokkrum fylkjum Bandaríkjanna, fylkjum Kanada, Svíþjóð, Finnlandi og Póllandi, samþættu niðurstöður þeirra og ályktuðu útfrá því hver almenn áhrif væru í kjölfar einkavæðingar (Her, M., Giesbrecht, N., Room, R. & Rehm, J., 1999).

Niðurstöður voru að einkavæðing áfengissölu og afregluvæðing auki fjölda sölustaða og fjölda sölustunda. Þá leiðir einkavæðing til breytingar á verði og sterk tilhneiging er til að afnema auglýsingabönn og auka auglýsingar. Í mörgum tilfellum leiða þessar breytingar á aðgengi til neysluaukningar. Yfirleitt hækkar verð á áfenginu til skammtíma eða það verður gagnstæð verðþróun á drykkjum með ólík grunnverð. Til langtíma þá bendir flest til lækkunar á raunverði með upptöku á einkavæddu sölukerfi, sem mjög líklega stuðlar að aukinni áfengisneyslu (Her, M., Giesbrecht, N., Room, R. & Rehm, J., 1999).

6.1.1 Einkavæðing áfengissölu í Póllandi

Í Póllandi var einkasala ríkisins á áfengi lögð niður árið 1989. Þar með lauk 70 ára langri einkasölu ríkisins á áfengi. Þessar aðgerðir áttu að blása lífi í efnahaginn sem var í miklum sárnum. Innflutningur á áfengi jókst, auk þess sem eftirlit með sölu og tölfræðilegri skráningu á áfengissölu var hætt. Áfengisneysla jókst, og má áætla að það hafi haft mikil áhrif á lýðheilsu

þar sem álag á heilbrigðiskerfið jókst umtalsvert. Innlagnir af völdum geðraskana og áfengisfíknar jókst umtalsvert á árunum 1988-1991. Dauðsföllum af völdum skorpulífrar fjölgaði. Þá minnkuðu tekjur ríkisins af áfengissölu og framleiðslu um 50%. Erfitt er að meta áhrif einstakra þátta á þessa þróun þar sem miklar breytingar urðu á þjóðfélaginu á þessum tíma (Moscalewicz, J., 1993).

6.2 Sviðsmyndarannsókn

Árið 2008 birti sænska Lýðheilsustofnunin óháða rannsókn sem hópur rannsakenda stóð fyrir. Markmið rannsóknarinnar var að kanna afleiðingar þess að afnema einkasölu sænska ríkisins (Systembolaget) á áfengi og færa sölu á hendur einkaaðila. Þessi sviðsmyndarannsókn kannaði afleiðingar tveggja mismunandi leiða til einkavæðingar áfengissölu: Fyrri sviðsmyndin fól í sér að einungis sérsverslanir seldu áfengi að tilskyldu leyfi, seinni fól í sér að vín, bjór og sterkt áfengi yrði selt í matvöruverslunum. Þar sem að áfengislagafrumvarpið hér á landi rímar við forsendur seinni sviðsmyndarinnar þá verður einungis fjallað um niðurstöður þeirrar sviðsmyndar (Holder, 2008).

Rannsóknarteymið studdist við tölvuspálíkan til að meta áhrif breytinga sem yrðu við aðstæður hvorar sviðsmyndar fyrir sig. Spálíkanið var búið til í þremur skrefum. Fyrsta skrefið fól í sér að þær lykilbreytur sem hafa áhrif á áfengisneyslu voru greindar. Annað skref fól í sér að tölvubýggða líkanið var hannað til að meta breytingu á heildarneyslu áfengis í gegnum: a) teygni hvers þáttar (næmni fyrir breytingu), b) áætlaðar breytingar á hverjum þætti fyrir sig, c) hlutfall áfengis sem selt sé hjá Systembolaget og að lokum d) möguleikanum á að sala í einkavædda kerfinu kæmi í stað almenns innflutnings. Þriðja skrefið fólst í áætluðum skaða af völdum neysluaukningar á áfengi í Svíþjóð (Holder, 2008).

Niðurstöður seinni sviðsmyndarinnar voru þær að meirihluti sænskra matvöruverslana myndu taka upp sölu á áfengi. Fjöldinn færi upp í 8.000 verslanir ef allar matvöruverslanir fengju leyfi til áfengissölu. Heildarúrval á áfengum drykkjum yrði mun minna í meðalstórum matvöruverslunum sé miðað við úrval meðalverslunar Systembolaget. Sölustundum myndi fjölga og vera í samræmi við opnunartíma matvöruverslana, sölustundir væru því 84 klukkustundir á viku ef með eru taldir sunnudagar. Ef núverandi áfengisskattur í Svíþjóð héldist óbreyttur þá má vænta að meðalverð á áfengi mundi ekki falla. Hins vegar má vænta þess að matvöruverslanir kaupi inn vörur með magnafslætti sem almennt eru ekki seldar í verslunum Systembolaget, til að mynda tegundir af víni eða áfengi af lægri gæðum en ódýrustu vín og áfengistegundir sem seldar eru hjá Systembolaget. Áætlað er að þetta vöruval

myndi leiða til 5% lækkunar á verði. Vænta má að matvöruverslanir muni greiða niður verð á ákveðnum áfengum drykkjum með tekjum af sölu annars varnings í því skyni að laða til sín viðskiptavini. Áætla má að slíkar söluaðferðir muni auka neyslu um 3% að viðbætti 5% aukningu sem útvarpsauglýsingar og aðrar auglýsingar myndu hafa í för með sér. Það myndi leiða til 8% heildarneysluaukningar. Með því að færa sölu yfir í hendur matvöruverslana væri erfiðara um vik að framfylgja aldurstakmörkunum og gæði þess eftirlits myndi minnka (Holder, 2008).

Rannsóknarteymið var varfærið í ályktunum sínum og tók sérstaklega fram að það væri mjög líklegt að raunaukning á áfengisneyslu yrði meiri en mat þeirra gæfi til kynna. Áætlun þeirra fyrir síðari sviðsmyndina var að hún myndi leiða til 29% neysluaukningar ef áfengi yrði selt í matvörubúðum. Þessi aukning væri u.þ.b. 2,8 lítrar af vínanda á hvern einstakling árlega að viðbætti núverandi heildarneyslu á áfengi í Svíþjóð sem er 9,7 lítrar af vínanda á hvern einstakling árlega. Þetta myndi hafa gífurleg áhrif á lýðheilsu, t.d. aukna tíðni árása sem og dauðsföll sem rekja má til áfengisneyslu. Einnig má gera ráð fyrir fjölgun á veikindadögum starfsfólks (Holder, 2008).

Í samantekt sinni benda rannsakendur á að einkavæðing leiði til aukinnar samkeppni söluaðila. Aukin samkeppni muni hafa í för með sér verðlækkun og aukið aðgengi fyrir neytandann. Það sé ekki til tilfelli þar sem einkavæðing áfengissölu hafi leitt til minni áfengisneyslu eða minni skaða af völdum hennar sé samanborið við ríkiseinokun á áfengissölu sem var fyrir. Breytir þá engu hvernig slíkt sölukerfi kom til sögunnar eða hvernig lagaumgjörð um sölukerfið sé háttað. Hlutverk ríkiseinokunar á sölu er einkum fólgið í skaðaminnkun og eftirliti með hópum sem viðkvæmir eru fyrir, þ.e. unglingar og fólks sem drekkur óhóflega (Holder, 2008).

6.2.1 Íslenska sviðsmyndin

Á morgunverðarfundum sem „Náum áttum“ stóð fyrir þann 1. október 2014 og haldinn var á Grand Hótel hélt Hildigunnur Ólafsdóttir, afbrotafraeðingur tölu. Þar kynnti hún niðurstöður úr samantektarrannsókn sinni um einkavæðingu áfengissölu í Bandaríkjunum, Kanada, Póllandi og Norðurlöndunum, Svíþjóð og Finnlandi (Hildigunnur Ólafsdóttir, 2007). Þá kynnti hún einnig sænsku sviðsmyndarannsóknina (Holder, 2008). og yfirfærði yfir á íslenskar aðstæður (Hildigunnur Ólafsdóttir, 2014a).

Íslenska sviðsmyndin felur í sér sölu áfengis í matvöruverslunum og stórmörkuðum. Niðurstöðurnar voru að fjölgun yrði á sölustöðum áfengis úr 48 vínubúðum sem nú eru starfrækar í 200 verslanir og netverslanir. Þá yrði úrval áfengra drykkja ekki uppá marga fiska

nema í þeim sérvæðingum sem yrðu starfrækar. Samþykkt á frumvarpinu mundi hafa í för með sér lengingu á sölutíma áfengis úr 62 klukkustundum í 70 klukkustundir á viku og áfengi yrði einnig selt á sunnudögum sem yrði nýjung hér á landi. Verð á áfengi yrði breytilegt og líkur eru á að ódýrt áfengi yrði selt undir eigin vörumerki. Yrði frumvarpið að lögum myndi það þýða að tekjur ríkisins af sölu ÁTVR myndu minnka. Í kjölfar þess að einkaaðilar kæmu að sölu áfengis, þá yrði eftirlit með áfengiskaupaaldri ekki eins árangursríkt. Breyting á sölukerfi frá ríki til einkaaðila hefði líklega í för með sér að bann á áfengisauðgöngum yrði afnumið. Meginniðurstöður og ályktun er sú að áfengissala myndi aukast hér á landi ef frumvarp yrði að lögum, þar sem aukið aðgengi eykur áfengisneyslu. Þá mundi aukast samfélagslegur kostnaður þar sem aukin áfengisneysla hefur í för með sér meiri lýðheilsuvanda og neikvæðar félagslegar afleiðingar (Hildigunnur Ólafsdóttir, 2014b). Félagslegar afleiðingar sem aukið aðgengi og neysla hefðu jafnframt í för með sér væru ekki þær sömu fyrir alla hópa þjóðfélagsins en að þekkingu vantaði einmitt á því hverjir væru viðkvæmastir fyrir þeim. Í því samhengi benti hún á aukna neyslu áfengis á heimilum og áhrif þeirrar aukningar á börn. Frá lýðheilsusjónarmiðum væri sala á áfengi og öðrum vímuefnum best komið fyrir í höndum ríkisins (Hildigunnur Ólafsdóttir, 2014a).

6.3 Áfengisstefnur og áhrif þeirra

Fræðigreinin „Effectiveness and cost-effectiveness of policies and programmes to reduce the harm caused by alcohol“ birtist árið 2009 í virta læknatímaritinu *Lancet*. Rannsóknin tók saman vitnisburð um áhrifamátt og virkni ýmissa stjórnmálastefna og áætlana sem vinna að skaðaminnkun af völdum áfengisdrykkju.

Aðferðafræði rannsóknarinnar fólst í greiningu og kerfisbundnu mati á birtum rannsóknum og safngreiningu (e. meta-analysis) þeirra. Meginályktun rannsóknaraðila var m.a. að verðhækkningar á áfengi og takmörkun á aðgengi þess er einstaklega hagkvæm leið til skaðaminnkunar. Auglýsingabann, átak gegn ölvunarakstri og einstaklingsmiðaðar íhlutanir hjá þeim sem flokkuðust í áhættuhópi voru einnig áhrifaríkar leiðir. Hins vegar stuðlaði upplýsingamiðlun til yngri kynslóða í skólum ekki að skaðaminnkun, en almannaupplýsingar og fræðsluherferðir geta dregið athygli að áfengismálum og komið þeim á dagskrá bæði hjá almenningi og stjórnmálamönnum. Að lokum ályktuðu rannsóknaraðilar að áfengistengd skaðsemi muni að öllum líkindum aukast í heiminum verði strangari stefnur í áfengismálum ekki teknar í gildi. Nóg væri af upplýsingum og rannsóknum til að geta mótað upplýsta stefnu í áfengismálum (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2234).

Fjöldi annarra stefna sem ekki eru skilgreindar sem áfengisstefnur (þar sem þær eru ekki endilega settar í þeim tilgangi að stuðla að skaðaminnkun) geta aukið eða minnkað vandamál tengd áfengisnotkun. Sem dæmi má nefna öryggisráðstafanir í umferðarmálum (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2236).

Hafa ber í huga að í sumum tilfellum spilar flókin samsetning þátta saman, sem þýðir að þrátt fyrir að aðgerðir áfengisstefnu almennt dragi úr skaðsemi, þá eru aðrir þættir sem vega þyngra og koma í veg fyrir ætluð áhrif (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2237).

Flestar rannsóknir á áhrifum stefna hafa verið gerðar í hátekjulöndum þrátt fyrir að sumar stefnur hafi verið rannsakaðar í lágtekju löndum. Hins vegar þá er ágætur skilningur til staðar á almennum undirstöðuatriðum sem ákveðnar áætlanir um áfengisstefnu byggja á og þessi undirstöðuatriði eiga oft einnig vel við í öðrum samfélögum. Þannig hafa rannsóknir á stefnum í einu landi yfirleitt hagnýtt gildi fyrir ákvörðun um áfengisstefnu í öðru landi (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2236-2237).

6.3.1 Aðgengi að áfengi

Einkasala ríkis á áfengi getur dregið úr skaðsemi sem rekja má til áfengis, slík kerfi hafa vanalega færri sölustaði, sem oft eru með skemmri opnunartíma en í kerfi þar sem sala fer fram gegnum einkaaðila. Með leyfiskerfi er hægt að hafa einhverja stjórn á sölunni þar sem hægt er að bregðast við broti á lögum með leyfissviptingu, hafa ber hins vegar í huga það getur það leitt til fjölgunar á sölustöðum sem leið til að auka tekjuöflun ríkis eða sveitarfélags. Niðurstaða rannsókna á beitingu laga um lágmarksaldur við kaup á áfengi sýnir greinilega fækkun í fjölda dauðsfalla sem rekja má til ölvunaraksturs og öðrum skaða sem rekja má til áfengisneyslu (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2238).

Þéttbýlisstöðum fylgir einnig sú áhætta á aukinni skaðlegri notkun á áfengi og drykkjumynstri, sérstaklega þar sem lítið er um félagsauð (e. social capital). Aukinn þéttleiki sölustaða leiðir m.a. til aukinnar áfengisneyslu hjá ungu fólki, með tilheyrandi auknum fjölda árása og morða, auk annars skaða. Þá eru tengsl milli þéttleika sölustaða og tíðni sjálfskaða og aukins fjölda tilkynninga um vanrækslu og misþyrmingu á börnum. Niðurstöðum rannsókna ber þó ekki öllum saman um tengsl bílslysa við þéttleika sölustaða (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2238).

Að framlengja sölutímann dregur ekki úr fjölda ofbeldistilvika og leiðir oft til aukinnar neyslu og tengdra vandamála. Sölutíminn getur þó haft eitthvað að segja um hvenær sólahrings afbrot tengd áfengisneyslu eiga sér stað. Fækkun sölustunda eða söludaga á áfengi hefur hins vegar þau áhrif að áfengistengdum vandamálum fækkar, einkum árásam og

morðum. Ströng takmörkun á aðgengi getur hins vegar skapað tækifæri fyrir ólöglegan markað að stækka, en í fjarveru umfangsmikils heimabruggs eða ólöglegrar framleiðslu, þá má í flestum tilfellum stjórna slíkum aðstæðum með löggæslu (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2238).

6.3.2 Markaðssetning áfengis

Langtímarannsóknir hafa sýnt fram á áhrif ýmissa tegunda markaðssetningar á upphafsdrykkju unglunga og áhættusækis drykkjumynsturs. Áhrif auglýsinga eru uppsöfnuð og þar sem meira aðgengi er að áfengisauglýsingum eru unglingar líklegri til að auka áfengisdrykkju sína fram að miðjum þrítugsaldri á meðan drykkjan minnkar hjá þeim sem eru minna útsettir fyrir auglýsingum (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2238).

6.3.3 Verðlagsstefnur

Neytendur bregðast við breytingum á verðlagi áfengis eins og verðbreytingum annarra vara. Þegar aðrir þættir eins og tekjur og verðlag annarra vara haldast óbreyttir þá veldur verðhækkun minni neyslu áfengis og fækkun vandamála. Lækkun aftur á móti eykur neyslu og vandamál samfara því. Þetta á bæði við í hátekju og lágtekju löndum (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2239).

Eftirspurn eftir áfengi er nokkuð óverðteygjin, þ.e. neyslusamdráttur er hlutfallslega minni en sú verðhækkun sem veldur honum. Þar af leiðandi minnkar neysla á áfengi og tekjur ríkissjóðs aukast við skattlagningu áfengis ef og aðeins ef skatthlutfallið er undir hámarks tekjuframleiðni og skatttekjur af áfengissölu séu mun minni en samfélagslegur kostnaður af völdum áfengis (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2239).

Tilvist ólöglegs markaðar flækir skattlagningastefnu svolítið þar sem ólöglegt áfengi getur verið staðgengilsvara og því getur almenn skattahækkun leitt til aukinnar neyslu á ólöglegu áfengi. Í því tilviki er hægt að móta skattstefnu þannig að hún feli í sér þrepaálagningu. Þannig að áfengi með lítið magn af vínanda sé gert meira aðlaðandi með lægri skattlagningu en á sterkara áfengi. Einnig þarf eftirlit og löggæsla að vera strangari, í viðleitni til að draga úr umsvifum ólöglega markaðarins, til dæmis með því að loka ólöglegum verksmiðjum og merkja löglegt áfengi með gæðastimplum (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2239).

Viðbrögð neytenda við verðbreytingum á áfengi eru ekki ólík eftir löndum, sé verð hækkað þá minnkar neyslan og neytendur versla í staðin ódýrari tegundir áfengis. Áhrif verðhækkana á áfengi eru meiri til langtíma en skammtíma sem er mikilvægt með tilliti til

lýðheilsu. Stefnur sem miða að hækkun áfengisverðs stuðla að frestun upphafsdrykkju unglunga, óæskilegu drykkjumynstri og dregur úr magni sem drukkið er hverju sinni. Verðhækkanir draga einnig úr öðrum vanda tengdum áfengisneyslu og áfengissýki. Þá hefur verðhækkun mest áhrif á neyslu þeirra sem drekka mikið magn áfengis en þeirra sem drekka minna (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2239).

6.3.4 Annað

Rannsókn á íhlutunarverkefni í norðurhéraði Ástralíu fól í sér áætlun til að draga úr miklum skaða af völdum áfengis, þannig að hann væri í samræmi við meðaltal á landsvísu. Ýmsar aðferðir voru notaðar til að mynda gjaldlagning á áfengi með meira en 3% vínanda sem átti að nota í fjármögnun menntunar. Þá var aðgengi að áfengi stýrt og boðið uppá betri meðferðarþjónustu og hjálparúræði. Niðurstöður sýndu að þessi íhlutun leiddi til verulega marktækrar fækkunar á skyndidauða tengdum áfengisdrykkju. Þessu mátti að miklum hluta þakka gjaldlagningunni (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2237-2238).

6.4 Meðmæli Alþjóðaheilbrigðisstofnunarinnar varðandi áfengisstefnu

Í júní 2009 tók Kelly Morris viðtal við Sally Casswell sem var einn af höfundum fræðigreinar sem birtist í *Lancet* og fjallaði um leiðir til að draga úr skaðsemi af völdum áfengis og bæta lýðheilsu á heimsvísu. Sally Casswell er prófessor við Massey University á Nýja Sjálandi, rannsóknarsvið hennar eru lýðheilsa og önnur málefni sem þar tengjast, einkum áfengi. Hún hefur birt fjölda fræðigreina og rannsóknarskýrsla (Casswell, n.d.). Í viðtalinu benti hún á að eitt af hverjum 25 dauðsföllum fullorðinna megji rekja til áfengisneyslu. Í samanburði við þá tölu fari lítið fyrir lögum og reglugerðum er varða áfengi. Áfengi sé oft ekki lítið sömu gagnrýnisaugum og tóbak eða önnur vímuefni. Til sé mikið magn af rannsóknum um áhrifaríkar leiðir til að taka á áfengisvandannum, því höfum við nú þegar þekkinguna en það skorti pólitískan vilja til að gera eitthvað í málinu og að gríðarlegir sérhagsmunir fyrirtækja sem hagnast af sölu áfengis komi í veg fyrir skref í þá átt. Það sem þarf sé málflutningur og rökstuðningur til að tryggja flæði réttra upplýsinga og pólitískan vilja. Casswell telur að það liggi í höndum Alþjóðaheilbrigðisstofnunarinnar að veita ríkjum og stjórnvöldum réttar upplýsingar. Casswell bendir einnig á það að í hverju landi séu ríkjandi samfélagsleg viðmið um hvað teljist ásættanlegt í þessum málum, það þokist lítið áfram ef þau viðmið séu á öndverðum meiði um áætlanir um skaðaminnkun áfengis (Morris, 2009).

Árið 2010 samþykkti Alþjóðaheilbrigðisráðið (e. World Health Assembly) áætlun sem hefur það að markmiði að takast á við áhrif af skaðlegri notkun áfengis. Skaðlegri áfengisdrykkju fylgja alvarleg lýðheilsuvandamál. Á hverju ári deyja 2,5 milljón manns af völdum áfengis, þar af eru 320.000 ungt fólk á aldrinum 15 til 29 ára. Áfengi er þriðji algengasti áhættuþáttur sem leiðir til bágrar heilsu í heiminum og skaðsamleg notkun þess er valdur 4% af dauðsföllum í heiminum samkvæmt mati fyrir árið 2004 (WHO, 2010).

Þessi áætlun leggur áherslu á 10 höfuðþætti í stefnuákvörðun og íhlutun á landsvísu og fjögur áhersluatriði hvað varðar alþjóðlegar aðgerðir. Til að framfylgja þessari stefnu þarf virkt samstarf milli ríkja, almennings, einkageirans sem og lýðheilsu- og rannsóknarstofnanna. Alþjóðaheilbrigðisstofnunin og meðlimaríki hennar eru ákveðin í að vinna saman að þessu átaki til að stuðla að skaðminnkun af völdum áfengi bæði á landsvísu og heimsvísu (WHO, 2010).

Með áætluninni skal stuðla að bættri lýðheilsu og draga úr skaðsemi af völdum áfengisdrykkju. Áætlunin á að stuðla að og styðja við lýðheilsustefnur meðlimaríkjanna með því að veita upplýsingar og ráðgjöf við ákvarðanatöku á ýmsum sviðum, m.a. um hvaða stefnur virka best og henta eftir því sem umhverfi, aðstæður og geta stjórnvalda leyfir (WHO, 2010).

Meginmarkmið áætlunarinnar eru fimm talsins: (a) að stuðla að vitundarvakningu um umfang og eðli heilsu-, félagslegs- og hagfræðilegs vanda sem skaðsamleg notkun áfengis veldur og að auka vilja stjórnvalda til að bregðast við skaðlegri notkun áfengis; (b) að auka þekkingu um áfengistengda skaðsemi og áhrifaríkar leiðir til að draga úr slíkri skaðsemi; (c) að auka tæknilegan stuðning og getu meðlimaríkjanna til að bregðast við skaðsamlegri notkun áfengis og að bregðast við áfengisfíkn og tengdum heilsuvanda; (d) að ýta undir samvinnu hagsmunaaðila og útvegum fjármagns sem þarf til að hrinda af stað viðeigandi aðgerðum sem ætlað er að dragi úr skaðsamlegri notkun áfengis; (e) að stuðla að betri eftirlitskerfum á ólíkum sviðum og áhrifaríkari upplýsinganotkun og miðlun til rökstuðnings, stefnumótunar og í matstilgangi. Þá eru ýmis atriði nefnd sem stjórnvöld ættu að hafa að leiðarljósi áður en þau móta stefnu sína í áfengismálum, en þau verða ekki talin upp hér (WHO, 2010).

7. Viðtöl

Höfundar tóku viðtöl við þrjá viðmælendur sem hafa margt um aukið frelsi í áfengissölu að segja. Viðmælendur voru: Vilhjálmur Árnason, alþingismaður, en hann lagði fram frumvarp til laga um breytingu á lögum um verslun með áfengi og tóbak sem liggur fyrir á Alþingi; Sveinbjörn Kristjánsson, sérfræðingur í hegðunarbreytingum hjá landlæknisembættinu, sálfræðimenntaður með doktorspróf í heilbrigðisvísindum og situr í stjórn Lýðheilsusjóðs; Þórarinn Tyrfingsson, forstjóri SÁÁ, læknamenntaður og hefur stofnað og verið í forsvari fyrir alþjóðleg samtök vímuefnalækna. Hann sérhæfir sig í grein er nefnist á ensku addiction medicine sem fæst við fíknisjúkdóma. Grunnur þeirrar greinar eru líffræðilegar rannsóknir á heilanum. Viðmælendur okkar hafa ólíka sýn á áhrif þess ef áfengissala yrði gefin frjáls á Íslandi og mælir Vilhjálmur Árnason með auknu frelsi í áfengissölu en Þórarinn Tyrfingsson og Sveinbjörn Árnason mæla aftur á móti gegn því.

7.1 Aukið frelsi og hagræðing landsbyggðar

Samkvæmt viðtali okkar við Vilhjálm eru meginforsendur frumvarpsins aukið frelsi í sölu áfengis og aðgengi að því fyrir landsbyggðina. Aukið frelsi gefur fólki tækifæri til að hefja atvinnurekstur með sérvöruverslun fyrir áfenga drykki og minni staðir á landsbyggðinni geta styrkt rekstrargrundvöll verslana sinna með sölu áfengis. Gera má ráð fyrir að ríkissjóður spari fjármuni með því að hætta sölu áfengis og má nýta þá fjármuni til forvarna við áfengisvanda sem þegar er til staðar. Neikvæð rekstrarleg áhrif yrðu kannski þau að einhverjar vörur hækka í verði á meðan aðrar lækka. Úrvalið af áfengistegundum gæti dregist saman en á móti myndi það jafnvel aukast á öðrum stað en þessi áhrif koma til með að jafna sig á skömmum tíma.

Rekstrarhagræðing fælist í aukinni veltu hjá verslunum sem auk þess geta nýtt betur verslunarrými og starfsfólk. Viðskipti myndu aukast og nýir viðskiptavinir bætast í hópinn sem versla þá aðrar vörur í leiðinni. Þetta kemur til með að auka vöruúrval og styrkja verslunina. Verslanir þurfa ekki að auka verslunarrými til að geta boðið uppá gott úrval heldur má nýta betur rými verslunarinnar til að koma áfenginu fyrir. Þetta á sérstaklega við um landsbyggðina. Ástæðan fyrir því að frumvarpið nær einnig yfir sölu á sterku áfengi er til að auka vöruframboð í þessum verslunum og ná fram meiri hagræðingu. Rekstur Vínbúðanna, sem ríkið rekur víða um land, er dýr og óhagkvæmni myndi í raun aukast ef Vínbúðirnar sætu uppi með sterka áfengið en sala á því er aðeins 25% af allri veltu áfengissölu. Verslanir myndu sjálfar standa straum af flutningskostnaði eða semja um það við heildsala en með

rekstri Vínbúðanna hefur sá kostnaður fallið á ríkið hingað til. Þá vill Vilhjálmur ekki meina að aukið frelsi í áfengissölu muni hækka verð á áfengi. Markaðurinn er mjög meðvitaður um þessa vöru, gjöldin eru há og fólk veltir verðinu fyrir sér, það er því ekki mikið svigrúm til verðhækkunar nema þá kannski helst á finni og dýrari vínum. Samkeppnin mun halda verðinu niðri.

Samkvæmt ársreikningi ÁTVR 2013 fengu 601 starfsmenn greidd laun á því ári en sé það umreiknað í ársverk þá eru það 270 starfsmenn. Þá starfa mörg ungmenni undir 18 ára aldri í þeim verslunum sem hugsanlega myndu selja áfengi verði það gefið frjálst. Það er því eðlilegt að spyrja hvað verði um það starfsfólk verði frumvarpið að lögum. Vilhjálmur telur að þeir sem hafi reynslu og þjálfun í að selja áfengi verði eftirsóttir starfsmenn verslana sem selja muni áfengi. Sjálfur hefur hann rætt við þá starfsmenn og sjái þeir ýmis atvinnutækifæri fyrir sér. Vætanlega mun þetta hafa neikvæð áhrif á einhverja en það er nú þannig að þegar einar dyr lokast þá opnast aðrar. Verði hagræðing almennt í verslunum þá verður það hagkvæmara fyrir neytandann. Varðandi unga starfsfólkið þá mega börn yngri en 18 ára ekki selja tóbak og þess vegna er lágmarksaldurinn til sölu á áfengi í frumvarpinu einnig 18 ár. Á landsbyggðinni fara unglingar oft annað í framhaldsskóla svo þetta snertir þá helst sumarstarfsfólk og mun vætanlega ekki hafa mikil áhrif.

Þórarinn er á öndverðum meiði við Vilhjálmi hvað varðar hagræðingu og hagvöxt af frjálsri sölu áfengis. Þó svo að einhver hagvöxtur verði á landsbyggðinni má spyrja hvort hann skili jákvæðum samfélagslegum áhrifum þar sem aukin áfengisneysla hefur í för með sér mun meiri skaða. Það eru engin menningarleg verðmæti tengd áfengisneyslu. Þá bendir Sveinbjörn á að ekki séu til neinar rannsóknir um jákvæð samfélagsleg áhrif af frjálsri áfengissölu en það mætti hugsa sér að það hefði meiri áhrif á landsbyggðinni en í þéttbýli.

7.2 Aukið aðgengi að áfengi

Rannsóknir hafa sýnt að aukið aðgengi að áfengi leiði til aukinnar neyslu þess í samfélaginu og eru allir viðmælendur sammála um það. Hins vegar vill Vilhjálmur meina að með frjálsri sölu á áfengi sé ekki verið að auka aðgengi að því. Aðgengið að áfengi er mikið í samfélaginu á ýmsum mannfögnum. Hann nefnir sem dæmi starfsmannafagnaði, nemendafagnaði og bæjarhátíðir þar sem áfengi er haft við hönd. Þá hafi vínveitingastöðum fjölgað talsvert. Það sé því ekki verið að auka aðgengi með því að færa söluna frá Vínbúðunum til matvöruverslana þar sem fyrirkomulagið verði nánast óbreytt. Sveinbjörn bendir í því sambandi á ýmsar rannsóknir erlendra fræðimanna sem gerðar hafa verið og nefnir

sérstaklega kanadíska rannsókn sem sýnir að með auknu frelsi í áfengissölu eykst aðgengi og að sama skapi eykst neysla áfengis. Þá kemur fram í frumvarpinu að ekki hafi verið sýnt fram á að varanlegt orsakasambandi sé milli aukins aðgengis og aukinnar neyslu og því er Þórarinn algjörlega ósammála. Reynslan á Íslandi hafi sýnt að með auknu frelsi í áfengismálum, fjölgun vínveitingastaða, lengri opnunartíma og með óbeinum auglýsingum hafi neyslan aukist. Við fjölgun vínveitingastaða á Íslandi jókst neyslan úr fjórum lítrum af hreinum vínanda á ári á mann í rúmlega sjö en þannig er staðan í dag. Ætli þingmenn að halda slíku fram þurfi þeir að afsanna betur þær fjölmörgu rannsóknir byggðar á félagsvísindum og þekkingu í samfélaginu sem gerðar hafa verið. Segir hann þetta gott dæmi um óvönduð vinnubrögð og hversu texti frumvarpsins sé illa ígrundaður. Vanda þurfi til verka þar sem slíkt frumvarp skipti miklu fyrir þjóðfélagið.

Annar þáttur sem veita þarf athygli er hvort aukið aðgengi að áfengi gæti haft áhrif á áfengisneyslu unglinga. Þórarinn talar um að sömu lögmál gildi um unglingana og með auknu aðgengi eykst neysla þeirra eins og annarra. Aðgengi ræðst þó ekki bara af því hvar áfengið er selt heldur einnig á hvaða verði það er selt. Unglingar eru þó mun hreyfanlegri en margir aðrir samfélagshópar og geta farið um langan veg til að ná í áfengi. Það eru aðrir hópar sem ekki eru færir til að sækja áfengið um lengri veg og mun aukið frelsi í áfengissölu hafa jafnvel meiri áhrif á þeirra neyslu og þá sem veikir eru fyrir áfengi. Sveinbjörn talar um flestar rannsóknir bendi til þess að aukið aðgengi, frjálsari sala og jafnvel lægra aldurstakmark hafi þau áhrif að neysla unglinga eykst. Nýleg dönsk rannsókn á drykkju unglinga frá 46 löndum sýnir að eftir því sem áfengisstefna landanna er frjálsari þá er hærri neysla á meðal fullorðinna sem hefur bein áhrif á tíðni ungs fólks í tíunda bekk (15-16 ára) sem hafa verið drukknir. Verði áfengi gefið frjálst þá kemur það til með að bitna á samfélaginu í heild en fyrst og fremst á ungu fólki og þeim sem eru veikir fyrir áfengi. Aftur á móti bendir Vilhjálmur á að þrátt fyrir aukið aðgengi, fjölgun vínbúða úr 13 í 48 frá árinu 1987 og fjölgun vínveitingaleyfa um 700% þá hafi unglíngadrykkja dregist saman. Í 10. bekk drekki 72% unglinga ekki áfengi þó svo að heildarneyslan sé að aukast á Íslandi. Þetta tengist menningu í hverju landi fyrir sig. Í Danmörku er það þannig að foreldrar ræða við unglingana hversu mikinn bjór þau megi drekka á bekkjarkvöldum á meðan Íslendingar banna sínum unglíngum að drekka áfengi. Þegar unglíngarnir fara svo í framhaldsskóla dregur úr bönnum og slaknar á þessu viðhorf til áfengis og þá eykst neysla þeirra. Þá vill Vilhjálmur meina að með auknu frelsi í áfengissölu muni menningin breytast til hins betra. Rætt verði um áfengi á eðlilegan hátt og umræða um skaðsemi áfengis dragi úr áhuga unglinga fyrir því og geri það ekki eins spennandi. Eins og fram kemur í frumvarpinu verða meiri fjármunir lagðir til lýðheilsustofnunar til styrkar

lýðheilsamála. Unnið verður að því að brúa bilið á milli grunnskóla og framhaldsskóla til að draga úr áfengisneyslu. Það verði samspil foreldra og skóla og þeirra sem vinna með börn að áfengi verði ekki liðið hjá ungu fólki.

Í frumvarpinu kemur fram að aukið aðgengi að löglegu áfengi minnki ásókn í ólöglegt áfengi og segir Vilhjálmur að það séu upplýsingar frá lögreglunni en hann byggir það einnig á eigin reynslu sem lögreglumaður. Á ólöglegum markaði sé hægt að versla áfengi allan sólarhringinn á jafnvel lægra verði. Áhrifin hvað þetta varðar séu hins vegar mest á landsbyggðinni þar sem fara þurfi um langan veg eftir áfengi og bændurnir bruggi því sjálfir. Með auknu aðgengi verði ekki lengur grundvöllur fyrir heimabruggi þar sem fólk verslar þá áfengi úti búð. Sveinbjörn nefnir rannsóknir landlæknisembættisins á ólöglegu áfengi sem gerðar hafa verið hér á landi og bendi þær á að neysla þess sé mjög lítil og hafi lítil áhrif á lýðheilsu. Hér á landi er ekki verið að fást við tréspíritus og hefur það ekki verið í áratugi heldur sé aðallega um áfengi að ræða. Þetta er auðvitað ólöglegt áfengi og því er ekki stjórnað. Rannsóknir sýna að ólöglegs áfengis sé mest neytt í þéttbýliskjörnum þar sem aðgengi að löglegu áfengi er mest. Þetta er því ekki spurning um aðgengi heldur verðlag. Þá talar Þórarinn um að fráleitt sé að halda því fram að ólöglegt áfengi eða brugg skipti einhverju máli í þessu samhengi. Viniðnaðurinn sé háþróaður, tæknin gríðarleg, fjölbreytt vöruúrval og um sé að ræða stór viðskiptaveldi. Þeir sem vilji meina að heimabrugg sé að keppa á sama markaði eru yfirleitt þeir sem vilja auka frjálsræði með áfengi.

7.3 Samfélagsleg áhrif verði áfengissala gefin frjáls

Þórarinn og Sveinbjörn nefna ýmis hugsanleg neikvæð samfélagsleg áhrif verði áfengissala gefin frjáls og minnst fyrst og fremst á aukna neyslu áfengis. Bein tengsl eru á milli aukinnar neyslu og ýmissa vandamála í þjóðfélaginu. Samanborið við samfélög þar sem neysla áfengis er mikil mun það skila sér í meiri ölvunarakstri, auknu ofbeldi og afbrotum sem kalla á meiri þörf fyrir löggæslu. Þá má einnig nefna neikvæð fjárhagsleg áhrif á fyrirtæki þar sem veikindadögum fjölgar og framleiðsla dregst saman. Síðast en ekki síst verður aukning í langvinnum sjúkdómum eins og sykursýki, taugaskemmdum, lifrarsjúkdómum, krabbameini og fíknisjúkdómum. Töluverður fjöldi Íslendinga leitar sér hjálpar á meðferðarstofnunum vegna áfengisneyslu og þurfa hjálp heilbrigðiskerfisins til að losna undan þeirri fíkn. Þá nefnir Sveinbjörn að fram að þessu hafi skorpulífur verið í lágmarki á Íslandi en það komi til með að aukast ef drykkjumynstur breytist meira yfir í daglega drykkju sem hefur verið að gerast í auknum mæli undanfarin ár. Áfengi er að verða stærri áhrifaþáttur á heilsu fólks og langvinna

sjúkdóma en tóbak þar sem tóbaksnotkun er að dragast saman en neysla áfengis eykst með auknu aðgengi.

Samkvæmt Þórarni virðist það vera þannig að um leið og áfengisneysla eykst þá aukist önnur vímuefnaneysla samfara því, vímuefni hafa þannig keðjuverkandi áhrif og espa upp fíkn í önnur efni. Það sama á við verði neyslunni náð niður á einu vímuefni það minnkar þá neyslu á öðru. Verði hægt að draga úr áfengisneyslu mun það hafa þau áhrif að önnur vímuefnaneysla dregst saman til lengri tíma litið. Sú fræðigrein er Þórarinn fæst við fjallar um líffræðilegt mein í heilanum sem veldur stjórnleysi neyslunnar. Um er að ræða heilasjúkdóm og vegna bilunar í stjórnkerfi heilans hefur manneskjan ekki stjórn á drykkju sinni. Ekki má þó rugla saman sjúkdómum og neyslu, margir neyti áfengis og hafa af því skaða þó þeir flokkist ekki með þessa bilun í heila en auðvelt er að greina það.

Að sögn Sveinbjörns eru þeir sem rannsaka áhrif af áfengisneyslu sammála um að helstu heilsufarsvandamál er tengjast óhóflegri áfengisneyslu á Íslandi séu félagslegs, sálfræðilegs og andlegs eðlis þó erfitt sé að meta þennan vanda. Þá fylgir óhóflegri neyslu áfengis gífurlegt andlegt álag á maka og börn og eru það stærstu neikvæðu áhrifin. Það er hins vegar erfitt að mæla og ekki til eins nákvæmar rannsóknir um það eins og sjúkdóma og slys. Við vitum það frá meðferðarstofnunum og úr skólakerfinu að börn verða fyrir miklum áhrifum vegna áfengisneyslu. Þá hefur neysla áfengis móður mikil áhrif á barn í móðurkviði þó svo ekki sé mikið um það hér á landi en það eykst eftir því sem áfengisneysla eykst í samfélögum. Varðandi áhrif á fjölskylduna þá talar Þórarinn um að fjölskyldan fari oft saman að versla og börnin sitji jafnvel í kerrunni og að blanda áfengi inni matvöruverslanir geti varla verið hollt fyrir börnin. Samverustundir foreldra og barna eru að margra mati alltof stuttar og ekki jákvætt að áfengi sé fyrir augum barna í verslunarferðum með foreldrum sínum. Þetta hefur áhrif á alla fjölskylduna, uppeldi barna og samverustundir þeirra við foreldra.

Áfengisforvarnir á Íslandi hafa náð mælanlegum árangri að sögn Þórarins en efast má um að rannsóknir í grunnskólum séu alveg marktækar. Ungt fólk sem komið hefur í meðferð hjá SÁÁ hefur sagt að það hafi tekið þátt í könnunum varðandi kannabisnotkun en svarað með fíflalátum og ekki sé mark á því takandi. Þá er ekki hægt að heimfæra rannsóknir í grunnskólum yfir á framhaldsskóla. Séu þessar kannanir marktækar þá hefur verið sýnt fram á að forvarnir hafa skilað árangri. Í dag er áhættan fyrir því að verða fíkn að bráð miklu meiri byrji fólk að nota vímuefni ungt að aldri. Sveinbjörn nefnir nýlegar rannsóknir á heila ungmenna sem sýna að heilinn er að mótast til 25 ára aldurs og best væri að fresta áfengisdrykkju alveg þar til heilinn er fullskapaður. Einnig nefnir hann að hiklaust megi segja að forvarnir á Íslandi hafi skilað mælanlegum árangri og það sé ástæðan fyrir því að

áfengisneysla Íslendinga er lægri í samanburði við önnur Evrópulönd. Virkustu forvarnirnar eru fyrst og fremst hátt verðlag, stýrt aðgengi, hátt aldurstakmark og styttri opnunartími, best er ástandið þar sem ríkið sér um sölu og aðgengi. Á hinn bóginn má sjá að forvarnir eins og skólafræðsla og fræðsla meðal almennings hefur mjög takmörkuð áhrif ef aðgengi að áfengi verður frjálst, opnunartími lengdur og verð lækkar. Fræðsla í skólum mun þá kannski fresta drykkju unglunga til skamms tíma en hafa mjög lítil áhrif. Það eru auðvitað mannréttindi barnanna að vita af skaðsemi áfengis en fræðslan ein og sér kemur ekki í veg fyrir ótímabæra neyslu. Þetta þarf allt að haldast í hendur.

Að sögn Sveinbjörns þá stendur Ísland ágætlega í samanburði við önnur Evrópulönd hvað áfengisneyslu varðar. Ef skoðaðar eru sölutölur stöndum við nokkuð jafnfætis Norðmönnum og Færeyingum. Sé óskráð sala tekin með (sala á milli landa) þá færast Norðmenn nær Svíþjóð og Finnlandi vegna nálægðar við nágrannalöndin þar sem áfengi er ódýrara. Sé áfengisneysla á Íslandi á landsvísu miðuð við hin Norðurlöndin þá erum við mjög neðarlega og sé áfengisneysla unglunga tekin í dæmið þá er neyslan minnst hér. Það er töluvert minni áfengisneysla á Íslandi miðað við þau Norðurlönd þar sem aðgengi að áfengi er meira. Í Noregi, Svíþjóð og Finnlandi er áfengissala rekin af ríkinu en hægt er að versla bjór í matvöruverslunum. Í Danmörku er aftur á móti frjálsari áfengissala og þar er líka töluvert meiri drykkja bæði meðal fullorðinna og unglunga og mun meiri vandamál í tengslum við það.

Þá talar Sveinbjörn um þann kostnað sem aukin áfengisneysla almennings hafi í för með sér fyrir samfélagið vegna trygginga og annars. Ari Matthíasson skrifaði meistararitgerð frá Háskóla Íslands þar sem fram kemur að áhrifavirði sé í kringum 50 milljarðar í kostnað á ári og ef tekinn væri með kostnaður vegna ótímabærra dauðsfalla þá myndi sá kostnaður hækka um 10-20 milljarða. Í því sambandi má nefna að á árinu 2013 stóð landlæknisembættið fyrir rannsókn á áfengisneyslu Íslendinga og þar kom í ljós að 48% af banaslysum í umferðinni á árunum 2004 – 2008 meggi rekja til ölvunar- eða vímuefnaneyslu en þar af er 28% tengt beint við áfengi.

Að síðustu var Þórarinn spurður að því hvort SÁÁ myndi standa undir því fjárhagslega ef aukin áfengisneysla skilaði sér í auknum áfengisvanda. Svar hans var á þá leið að SÁÁ eru frjáls félagasamtök og bera ekki ábyrgð á áfengissjúklingum heldur eru það Sjúkratryggingar Íslands sem standa eiga undir því að sjúklingar fái viðeigandi meðferð og læknisþjónustu. Eins eru þeir ábyrgir fyrir forvörnum og eftirmeðferðum fyrir áfengissjúka. Fjárhagsstaða SÁÁ myndi ekki versna þar sem þeir taka bara að sér ákveðinn fjölda sjúklinga en biðlistar myndu væntanlega lengjast. Við berum nú þegar meiri ábyrgð en ætlast er til af okkur þar sem við leggjum í starfsemina um 500 milljónir á ári þegar allt er tekið til. Það er misskilningur að

við séum að biðja um peninga því við erum mikið frekar að færa peninga inn í þessa samfélagsþjónustu. Það má hins vegar spyrja þjóðfélagið sjálft hvort það standi undir aukningu áfengissjúklinga því annað hvort lendir sá kostnaður á ríkinu eða einstaklingnum sjálfum. Í lýðræðisþjóðfélagi þurfa þegnarnir sjálfir að taka afstöðu til þess hvort auka eigi frelsi hvað vímuefni varðar og umræðan þarf að vera málefnaleg og á rökum reist. Þeir alþingismenn sem þjóðin kys þurfa að taka afstöðu og bera ábyrgð á afleiðingunum.

8. Rekstrarhagræðing

Einn megintilgangur frumvarpsins sem nú liggur fyrir á Alþingi um að gefa áfengissölu frjálsa er að ná fram rekstrarhagræðingu lítilla verslunar úti á landsbyggðinni. Að auki segir í frumvarpinu að stór hluti rekstrargjalda ÁTVR sé vegna Vínbúðanna og því sé hagnaðurinn af ÁTVR að miklu leyti til kominn vegna tóbakssölnunnar. Enn fremur segir í frumvarpinu að töluverðir fjármunir séu bundnir í rekstri Vínbúðanna og með því að gefa áfengissölu frjálsa mætti losa um hluta þessara fjármuna. Með þessu móti telja flutningsmenn þessa frumvarps að ná megi fram meiri arðsemi fyrir verslanir á landsbyggðinni og þær standi þannig styrkari fótum auk þess sem hægt sé að nýta fjármuni ríkisins með arðbærari hætti en nú er gert (Þingskjal 17, 2014).

Ríkið sér um rekstur 48 Vínbúða víðsvegar um land ýmist í eigin húsnæði eða leiguhúsnæði. Í tengslum við starfsemi ÁTVR voru 36 húsaleigusamningar í gildi í árslok 2013 og 5 þjónustusamningar. Þjónustusamningur er þegar verið er að samnýta húsnæði og starfsmann verslunareiganda þannig að hluti verslunarrýmis er notaður fyrir vörur Vínbúðarinnar ásamt því að sami starfsmaður sér um að þjónusta viðskiptavinum beggja verslunarrýma (Vínbúðin, 2014). Flutningsmenn frumvarpsins benda á það að verði sala áfengis gefin frjáls geti verslunareigendur þó að uppfylltum ákveðnum skilyrðum, samnýtt verslunarhúsnæði sín ásamt starfsfólki á sama hátt og er nú þegar gert með þessum þjónustusamningum þó án aðkomu ÁTVR. Þannig sjá þeir t.a.m. úti á landsbyggðinni í minni þorpum og bæjum að verslunareigendur gætu aukið við vöruúrval sitt með því að selja áfengi í verslunum sínum án mikils tilkostnaðar og þannig náð fram meiri hagnaði af verslun sinni (Þingskjal 17, 2014).

Við greiningu á hugsanlegri rekstrarhagræðingu var ársskýrsla ÁTVR 2013 notuð og teknar út ýmsar lykiltölur. Sala áfengis og tóbaks ásamt vörunotkun eru sundurliðaðar tölur í ársreikningi en aðrir gjaldaliðir eru ekki sundurliðaðir svo ekki er hægt að greina hinn eiginlega rekstrarkostnað af áfengissölu annarsvegar og hinsvegar af tóbakssölu. Finna má sundurliðun rekstrartekna allra Vínbúða landsins í ársreikningnum en birtast þær tölur með virðisauka og því var byrjað á því að taka hann af. Þær tölur sem dregnar verða fram er framlegð af vörusölu. Þegar talað er um framlegð af vörusölu þá er vörunotkunin eini gjaldaliðurinn sem búið er að taka af rekstrartekjum því er eftir að taka aðra gjaldaliði inn í dæmið. Slíkir gjaldaliðir eru t.a.m. flutnings-, fjármagns-, launa- og húsnæðiskostnaður svo eitthvað sé nefnt (Vínbúðin, 2014).

Samkvæmt ársreikningi er vörunotkun 85,58% af heildartekjum áfengissölu og er því framlegð af vörusölu áfengis 14,42% (Vínbúðin, 2014). Samkvæmt frumvarpinu telja flutningsmenn þess að áfengissala muni ekki aukast nema fyrst til að byrja með en svo komist jafnvægi á sölu aftur þannig yrði stuðst við þá sölu sem átti sér stað á árinu 2013. Enn fremur telja þeir að verð muni ekki hækka á áfengi því verður stuðst við þá framlegð sem af áfenginu var á árinu 2013 (Þingskjal 17, 2014).

Samkvæmt ársreikningi ÁTVR 2013 eru rekstrartekjur af áfengissölu 18.202.216 þús. kr. yfir allt landið þar af er vörunotkun 15.578.198 þús. kr. Framlegð af vörusölu er því 2.624.018 þús. kr. Framlegð þessi skiptist svo niður á þær Vínbúðir sem dreifðar eru um landið eða á 48 sölustaði. Nái frumvarpið fram að ganga og matvörubúðir ásamt sérsverslunum víðsvegar um landið fáa að selja áfengi er það framlegðin sem situr eftir hjá verslunareigandanum í stað ríkisins, ef gert er ráð fyrir að magn af seldu áfengi verði með sama hætti og árið 2013. Því er vert að skoða hvernig framlegðin skiptist milli landshluta og einstakra verslana ÁTVR á árinu 2013 til að betur megi sjá rekstrarhagræðingu fyrir verslunareigendur af því að gefa áfengissöluna frjálsa. Í töflunni hér fyrir neðan má sjá sundurliðaðar rekstrartekjur Vínbúðanna ásamt framlegð af vörusölu (Vínbúðin, 2014).

Staðsetning vínþúða	Tekjur af áfengissölu án vsk	Framlegð af vörusölu
Norðurland		
Akureyri	1,143,221	164,806
Blöndósi	81,076	11,688
Dalvík	84,299	12,152
Húsavík	142,005	20,471
Hvammstanga	42,973	6,195
Sauðárkróki	191,692	27,634
Síglufirði	90,174	12,999
	Samtals	255,946
Austurland		
Djúpavogi	16,230	2,340
Egilsstöðum	246,880	35,590
Fáskrúðsfirði	23,161	3,339
Neskaupstað	70,263	10,129
Reyðarfirði	152,755	22,021
Þórshöfn	44,476	6,412
Vopnafirði	29,505	4,253
Seyðisfirði	38,493	5,549
Höfn	119,188	17,182
	Samtals	106,815
Suðurland		
Kirkjubæjarklaustur	31,829	4,589
Vík	31,736	4,575
Vestmannaeyjum	282,124	40,671
Hvolsvelli	111,410	16,061
Hellu	84,218	12,141
Selfossi	657,915	94,845
Hveragerði	220,576	31,798
Þorlákshöfn	42,048	6,062
Flúðum	81,743	11,784
Reykjanesbær	701,606	101,143
Grindavík	77,118	11,117
	Samtals	334,784
Höfuðborgarsvæðið		
Austurstræti	476,274	68,659
Borgartúni	738,402	106,448
Dalvegi	1,980,077	285,446
Eiðstorgi	696,428	100,397
Hafnarfirði	939,203	135,395
Heiðrún	1,765,926	254,575
Kringlunni	814,154	117,368
Mosfellsbæ	491,041	70,788
Skeifunni	1,735,747	250,224
Skútuvogi	1,223,071	176,317
Smáralind	435,224	62,742
Stekkjarbakka	800,108	115,343
Útgarður Stuðlahálsi	149,057	21,488
	Samtals	1,765,189

Vesturland		
Akranesi	269,724	38,883
Borgarnesi	305,692	44,068
Ólafsvík	66,978	9,656
Grundarfirði	39,029	5,626
Stykkishólmi	58,874	8,487
Búðardal	26,245	3,783
Patreksfirði	71,861	10,359
Ísafirði	246,711	35,566
Hólmavík	34,057	4,910
	Samtals	161,339

Framlegð af sölu áfengis á höfuðborgarsvæðinu var 1.765.189 þús.kr. og myndi því skiptast niður á þær verslanir sem seldu áfengi hvort sem væri matvörubúðir eða aðrar sérverslanir. Framlegðin á öðrum landshlutum er á Vesturlandi 161.339 þús. kr. á Norðurlandi 255.946 þús. kr. á Austurlandi 106.815 þús.kr. og Suðurlandi 334.784 þús. kr. sem myndu að sama skapi skiptast niður á þær verslanir sem seldu áfengi í hverjum landshluta fyrir sig (Vínbúðin, 2014).

Framlegð af sölu áfengis er ekki eina hagræðingin sem nást myndi fram ef frumvarp þetta yrði að lögum því fólk á landsbyggðinni þarf sumt hvert að keyra þó nokkurn spöl við misgóðar aðstæður til að komast í Vínbúð eins og fyrirkomulagið er í dag. Íbúar Bíldudals þurfa til að mynda að keyra 29 km sem tekur um 22 mínútur til að komast til Patreksfjarðar í vínbúð. Sömu sögu er að segja af íbúum Kópaskers en þeir þurfa að keyra 71 km sem tekur 52 mínútur til að komast í næstu Vínbúð sem er á Þórshöfn (Google-Earth, e.d.). Þannig getur kostnaður af ferðalögum milli byggðalaga verið töluverður fyrir almenning, bæði hvað varðar tíma og peninga.

Ef skoðaðar eru Vínbúðir út frá staðsetningu og hinsvegar nærliggjandi sveitarfélögum sem hugsanlega myndu selja áfengi í verslunum sínum má áætla að framlegð af sölu áfengis til að mynda Vínbúðarinnar á Patreksfirði sem er 10.359 þús. kr. á árinu 2013 myndi deilast niður á verslanir á Bíldadal, Patreksfirði og Tálknafirði. Að sama skapi má segja að framlegðin af sölu áfengis í Vínbúðinni á Ísafirði sem er 35.566 þús. kr. á árinu 2013 myndi deilast niður á Ísafjörð, Þingeyri, Flateyri, Suðureyri, Bolungarvík og Súðavík. Og framlegð af sölu áfengis í Vínbúðinni á Þórshöfn sem er 6.412 þús. kr. myndi deilast niður á Þórshöfn, Raufarhöfn og Kópasker. Í Vínbúðinni á Akureyri er framlegðin af sölu áfengis mest á Norðurlandi eða 164.806 þús. kr. enda er Akureyri höfuðstaður Norðurlands og marga þjónustuna þurfa íbúar í nærsveitunum að sækja þangað. Því gera höfundar ráð fyrir því að íbúar í sveitarfélögunum í kring nýti sér þær ferðir ef einhverjar eru og versli sér áfengi í Vínbúðinni á Akureyri (Vínbúðin, 2014).

8.1 Rekstrar- og efnahagsreikningur ÁTVR 2013

Þar sem ársreikningur ÁTVR er ekki sundurliðaður er erfitt að sjá með beinum hætti þá fjármuni sem gætu verið nýttir á annan hátt ef áfengissala yrði gefin frjáls eins og bent var á í frumvarpinu. Umsvif tóbakssölu ÁTVR eru ekki mikil en starfsemi hennar fer einungis fram að Stuðlahálsi í Reykjavík auk þess sem tóbaki er dreift til smásöluaðila þeim að kostnaðarlausu versli þeir fyrir ákveðna lágmarksupphæð. Gefa höfundar sér því að eignir séu að miklu leyti bundnar við áfengissöluna en ekki er hægt með óyggjandi hætti að staðfesta það miðað við þær upplýsingar sem ársreikningurinn gefur. Laun og launatengd gjöld voru 1.596.572 þús. kr. og miðað við 48 útsölustaði Vínbúðanna víðsvegar um landið þá gefa höfundar sér að stærstur hluti launa sé vegna áfengissölu. Húsnæðiskostnaður var 504.268 þús. kr. og m.v. 36 leigusamninga þá má gera ráð fyrir að stærstur hluti þessa kostnaðar sé vegna áfengissölu. Ekki er hægt að áætla skiptingu á milli vörutegunda þegar kemur að öðrum rekstrargjaldaliðum svo sem markaðs- og dreifingarkostnaði, stjórnunar- og skrifstofukostnaði, afskriftum og öðrum rekstrarkostnaði (Vínbúðin, 2014).

Í efnahagsreikningi ÁTVR eru fastafjármunir 1.133.395 þús. kr. og veltufjármunir 5.482.616 þús. kr. Af veltufjármunum voru birgðir 1.187.565 þús. kr. og var áfengi af því 966.604 þús. kr. Því er stærstur hluti fjármuna bundinn áfengissölu hvað birgðir varðar. Óráðstafað eigið fé er 4.595.462 þús. kr. og skammtímaskuldir 2.020.545 þús. kr. Þessir fjármunir myndu ekki allir skila sér í ríkissjóð ef frumvarpið yrði að lögum þar sem tóbaksverslun yrði ennþá á höndum ríkisins. En þó gefa höfundar sér að umtalsverðum fjármunum mætti ráðstafa með öðrum arðbærari hætti ef frumvarpið yrði að lögum (Vínbúðin, 2014).

9. Samfélagsleg umræða

Í þessum kafla er ætlunin að varpa ljósi á þær samfélagslegu umræður, sem skapast hafa samhliða vinnslu þessa verkefnis. Höfundar munu koma á framfæri ýmsum skoðunum á viðfangsefninu, sem birst hafa á vef fréttamiðlum. Höfundar munu leitast við að draga fram helstu atriði hverrar fréttar fyrir sig í stuttu máli, með beinum tilvitnunum í fréttirnar.

Frétt sem birtist í Vísir.is sem ber fyrirsögnina: „Starfsmenn ÁTVR velta fyrir sér framtíð sinni.“ Sigrún Ósk Sigurðardóttir aðstoðarforstjóri ÁTVR segir það skiljanlegt að starfsfólkið velti fyrir sér framtíð sinni ef frumvarp um frjálsa sölu áfengis verður samþykkt. Hún segir að 380 manns vinni hjá fyrirtækinu, þar af eru 200 fastráðnir og 180 manns koma inn á álagstímum (Kjartan Atli Kjartansson, 2014).

Viðskiptablaðið birti frétt með fyrirsögninni: „Segir bætt aðgengi ekki alltaf auka áfengisneyslu.“ Gylfi Ólafsson segir það ofureinföldun að halda því fram, að með auknu aðgengi neytenda að áfengi, þá aukist neyslan sjálfkrafa. Gylfi skrifaði meistararitgerð við Háskólann í Stokkhólmi, þar sem sýnt var fram á að drykkja unglunga er meiri í þeim bæjarfélögum þar sem áfengisverslun er ekki til staðar. Gylfi telur mikilvægt að skoða ýmsa þætti áður en sala áfengis verður gefin frjáls („Segir bætt“, 2014a).

Fréttavefur Ríkisútvarpsins birtir viðtal við Sigríði Kristínu Hrafnkelsdóttur, formann félags lýðheilsufræðinga með fyrirsögninni: „Á móti sölu áfengis í matvöruverslunum.“ Sigríður segir að Félag lýðheilsufræðinga leggist gegn frumvarpinu og lýsir yfir áhyggjum lýðheilsufræðinga að aukið aðgengi geti aukið drykkjuna, eins og rannsóknir bendi til. Sigríður segir að árangurinn í áfengisvörnum unglunga sé betri hér en víða annarsstaðar og það eigi að horfa á þann hóp („Á móti“, 2014).

Á fréttavef *Morgunblaðsins* er rætt við Árna Guðmundsson, lektor í tómstundafræðum við Háskóla Íslands, með fyrirsögninni: „Rangt að Bónusvæða áfengissölu.“ Þar svarar Árni þeirri spurningu hvort rétt væri að bónusvæða áfengissölu? Árni svara því neitandi, hann bendir á að í frumvarpinu væru þau rök færð fyrir sölu áfengis í matvöruverslunum, að þær seldu tóbak. Árna finnst víða pottur brotinn varðandi sölu verslana á tóbaki og úttektir sýndu fram á að börn og unglingar ættu ekki erfitt með að verða sér úti um tóbaksvörur. Árni vill meina að Vínbúðum ríkisins væri miklu betur treystandi fyrir að selja ungmennum ekki áfengi, ekki síst þar sem starfsfólk verslana væri að stóru leyti unglingar („Rangt að“, 2014a).

Á fréttavefnum Vísir.is er fjallað um þau sjónarmið sem Vilhjálmur Árnason, þingmaður Sjálfstæðisflokksins og flutningsmaður frumvarps um frjálsa sölu á áfengi telur mikilvæg. Fyrirsögnin er: Áfengisfrumvarpið tekið fyrir: „Áfengisstefnan er ennþá sú sama“

Þar er haft eftir Vilhjálmi að byggðarsjónarmið ráði því að frumvarpið er lagt fram og bætti við að frumvarpið kæmi inn á lýðheilsumál en væri ekki lýðheilsumál, hann leggur til að frumvarpið fari til allsherjar- og menntamálanefndar en sagðist vilja óska eftir umsögn velferðarnefndar. Vilhjálmur sagði þetta forgangsmál og það væri lýðræðislegt að málið fengi umræðu á þingi. Vilhjálmur bendir einnig á að áfengisstefnan væri ennþá sú sama og frumvarpið gerði ráð fyrir auknum fjármunum til að fylgja stefnunni og aldurstakmörk vegna sölu áfengis væru óbreytt (Aðalsteinn Kjartansson, 2014).

Á fréttavef *Viðskiptablaðsins* birtist brot úr ræðu Helga Hrafns Gunnarsonar, þingmanns Pírata, þar sem hann gagnrýndi forræðishyggju andstæðinga áfengisfrumvarps Vilhjálms Árnasonar. Fyrirsögnin er: „Ekki nóg að ásetningur sé góður.“ Helgi segir að haftastefnur séu oft vel meintar, en það sé ekki hugurinn sem gildi þegar kemur að lagasetningu, það sé ekki nóg að hafa góðan ásetning, heldur skipti það máli að afleiðingar af því sem lagt væri til, væru raunverulegar eins og til væri ætlast. Helgi Hrafn bætir við að aukið frjálsræði með áfengisverslun muni draga úr því sem hann kallar fyllerísmenningu á Íslandi og að sagan sýni að með tilslökun í málaflokknum hafi áfengismenning Íslendinga batnað. Að lokum segist Helgi ekki líta á það sem höfuðmarkmið að minnka neyslu, heldur að draga úr skaðsemi áfengisneyslu (Jóhannes Stefánsson, 2014a).

Vísir.is birti niðurstöður úr skoðunarkönnun Fréttablaðsins með fyrirsögninni: „Nærri 70 prósent á móti sölu áfengis í matvöruverslunum.“ Spurt var: Finnst þér að leyfa eigi sölu á öllu áfengi í matvöruverslunum? Í fréttinni kemur fram að um 62 prósent svarenda í könnunni væru á móti sölu áfengis í búðum, 30 prósent eru hlynnt, 6 prósent óákveðin og 1 prósent svaraði ekki. Þegar einungis er litið til svara þeirra sem tóku afstöðu er hlutfallið 67 prósent á móti og 33 prósent fylgjandi. Hringt var í 1.241 einstakling og svarhlutfallið er 801 einstaklingar. Haft er eftir Vilhjálmi Árnasyni, þingmanni í fréttinni að það komi honum á óvart að næstum 70 prósent landsmanna séu á móti sölu alls áfengis í verslunum. Hann bætir við að andstæðingar frumvarpsins hafi verið áberandi í umræðunni að undanfögnu og þessi hlutföll muni breytast þegar fylgjendur frumvarpsins komi betri svörum á framfæri („Nærri 70“, 2014).

Fréttavefur *Viðskiptablaðsins* birtir frétt með fyrirsögninni: „Risarnir tveir á móti frumvarpi Vilhjálms Árnasonar.“ Í fréttinni kemur fram að Ölgerðin og Vífilfell, stærstu áfengisheildsalar landsins séu á móti því að lög Vilhjálms Árnasonar verði samþykkt óbreytt. Þetta staðfesta Árni Stefánsson, forstjóri Vífilfells og Andri Þór Guðmundsson, forstjóri Ölgerðarinnar, í samtali við *Viðskiptablaðið*. Báðir segjast þeir tiltölulega ánægðir með núverandi fyrirkomulag einkasölu ríkisins á áfengi. Árni Stefánsson forstjóri Vífilfells vill

ekki gefa upp afstöðu Vífilfells til afnáms á einkasölu ríkisins á áfengi. Hann segist almennt ánægður með fyrirkomulagið eins og það er, það hafa allir jafnan rétt. Andri Þór Guðmundsson forstjóri Ölgerðarinnar segir það grundvallarviðhorf þeirra til viðskipta að þau eigi að vera frjáls. Hið sama gildi um áfengi. Andri Þór segir að ekki gangi að samþykkja frjálsa sölu, án þess að leyfa auglýsingar líka (Jóhannes Stefánsson, 2014b).

Fréttavefur *Viðskiptablaðsins* fjallar um afstöðu Samtaka verslunar og þjónustu til frumvarpsins um frjálsa smásölu áfengis. Fyrirsögnin er: „Fagna áfengisfrumvarpinu.“ Samtök verslunar og þjónustu (SVÞ) telja að samþykkt áfengisfrumvarpsins myndi hafa góð áhrif á verslun á landsbyggðinni. Tillögur í frumvarpinu séu í samræmi við áherslur SVÞ um að færa verkefni frá hinu opinbera til einkaaðila. SVÞ telur að rekstur verslana á landsbyggðinni muni eflast og aukið hagræði felist í breyttu fyrirkomulagi á þessu sviði. Með því að færa smásölu áfengis frá ríkinu til verslana muni ákvörðun um staðsetningu áfengisverslana byggjast á markaðslegum og samkeppnislegum forsendum, en ekki grundvallast á pólitískri ákvarðanatöku. SVÞ vill einnig afnema auglýsingabann á áfengi („Fagna áfengisfrumvarpinu“, 2014b).

Á fréttavef *Morgunblaðsins* birtist grein með fyrirsögninni: „Varhugaverð einkavæðing“ Þar kemur fram að segja þurfi upp stórum hluta starfsfólks Áfengis- og tóbaksverslunar ríkisins (ÁTVR) verði frumvarp um frjálsa sölu á áfengi að lögum. Þar segir einnig að einkavæðing smásölu áfengis stangist á við tilmæli alþjóðlegra heilbrigðisfyrivalda og áfengis- og vímuvarnastefnu stjórnvalda. ÁTVR tekur ekki afstöðu til frumvarpsins sem slíks en engu að síður kemur þar fram að það sé mat fyrirtækisins að varhugavert sé að slaka á þeirri aðhaldssömu áfengisstefnu sem hér hefur verið við lýði, með þeim hætti sem lagt er til í fyrirbyggjandi frumvarpi. Í fréttinni kemur fram að verði frumvarpið að lögum eru líklegar afleiðingar þess að verslunum ÁTVR verði smám saman lokað og umfangsmikil sérþekking starfsfólks verði vannýtt („Varhugaverð einkavæðing“, 2014b).

10. Niðurstöður

Markmið verkefnisins var að kanna hugsanleg samfélagsleg áhrif verði frumvarp um frjálsa sölu áfengis samþykkt á Alþingi. Höfundar hafa leitast við að rannsaka þau áhrif á hlutlausan hátt og fengið aðstoð sérfróðra manna er vel þekkja til þeirra málefna sem frumvarpið snertir. Frumvarpið var lagt fram í góðum tilgangi en lagabreytingunni er helst ætlað að bæta aðgengi að áfengi fyrir landsbyggðina, styrkja rekstrargrundvöll og auka frelsi verslana og hagræðingu. Fram hafa komið ýmis sjónarmið í þessari rannsókn og dregnar eru fram hugsanlegar jákvæðar og neikvæðar afleiðingar af því verði frumvarpið að lögum.

Ætla má að hagur þeirra verslana sem myndu selja áfengi vænkist verði frumvarpið að lögum og þá helst í formi aukinnar veltu. Flestar verslanir hafa nægt verslunarrými auk þess sem starfsmannakostnaður þyrfti ekki að aukast mikið þó umræddri vöru yrði bætt við vöruúrval verslana. Því má sjá að aukning í rekstrarkostnaði verslananna yrði helst í formi flutningsgjalda, fjármögnunar og birgðahaldi. Hefði þetta sér í lagi jákvæð áhrif á verslanir á landsbyggðinni þar sem þessi viðbót við vöruúrval þeirra gæti haft samlegðaráhrif hvað varðar aðrar vörur í versluninni og þannig styrkja rekstrargrundvöll þeirra. Þá er ljóst að umtalsverðir fjármunir eru bundnir í og við rekstur Vínbúðanna og yrði frumvarpið að lögum mætti nýta þá fjármuni á arðbærari hátt.

Verði frumvarpið að lögum mun starfsemi ÁTVR breytast töluvert og munu innkaup á áfengi, birgðahald og dreifing til Vínbúða ásamt rekstri Vínbúðanna leggjast af. Það mun hafa mikil áhrif á atvinnu þeirra hundruða starfsmanna sem hjá fyrirtækinu starfa (ÁTVR, 2014.d). Megnið af því starfsfólki er sérhæft í ráðgjöf og sölu áfengis og má leiða að því líkum að þeir verði eftirsóttir starfsmenn hjá þeim verslunum sem selja myndu áfengi verði það gefið frjálst. Verði áfengi selt í matvöruverslunum mun það ekki hafa mikil áhrif á starfsfólk undir 18 ára aldri þar sem því starfsfólki er þegar óheimilt að selja tóbak og munu gilda sömu reglur um sölu áfengis.

Rannsóknir sýna að einkavæðingu áfengissölu fylgir mikil aukning á verslunum sem sjá um sölu áfengis. Aðgengi að áfengi verður meira eftir því sem sölustaðir verða fleiri og samkeppni færir á markað. Í langflestum tilfellum leiðir það til aukinnar áfengisneyslu á höfðatölu. Yfirleitt er bann á áfengisauglýsingum afnumið þegar salan er einkavædd (Her, M., Giesbrecht, N., Room, R. & Rehm, J., 1999). Flestar rannsóknir benda til þess að bein tengsl séu á milli aukinnar áfengisneyslu og lýðheilsuvanda og félagslegs vanda (Hildigunnur Ólafsdóttir, 2014b). Aukin tíðni sjúkdóma og veikindadaga frá vinnu sem er afleiðing af notkun áfengis heyra til lýðheilsuvanda. Aukið ofbeldi, ölvunarakstur og afbrot eru dæmi um

þann félagslega vanda sem fylgir aukinni áfengisneyslu. Aukin áfengisnotkun almennings hefur í för með sér mikinn kostnað fyrir samfélagið og sýnt er að áhrifavirði af áfengisneyslu er um 50 milljarðar á ári og hækkar sá kostnaður um 10 - 20 milljarða þegar einnig er tekið tillit til ótímabærra dauðsfalla. Rekja má 48% af banaslysum í umferðinni á árunum 2004 – 2008 til ölvunar- eða vímuefnaneyslu og þar af eru 28% beintengd áfengisneyslu (Sveinbjörn Kristjánsson munnleg heimild, 3. nóvember 2014). Verði einkavæðing áfengissölu að veruleika þá verða stjórnvöld og ríkisstofnanir að vera í stakk búin að mæta þeim breytingum sem fylgja, til dæmis með meiri löggæslu og auknu úthaldi heilbrigðisstofnanna.

Aukinni áfengisneyslu fylgja margvísleg heilsufarsleg vandamál og veldur það aukningu í langvinnnum sjúkdómum svo sem sykursýki, taugaskemmdum, lifrarsjúkdómum, krabbameini og fíknisjúkdómum. Sérfræðingar á þessu sviði eru þó sammála um að helsti heilsufarsvandinn af óhóflegri neyslu áfengis séu félagsleg, sálfræðilegs og andlegs eðlis og erfitt er að meta þann vanda til fulls. Þó ekki séu til nákvæmar rannsóknir um það þá fylgir óhóflegri neyslu áfengis gífurlega mikið álag á maka og fjölskyldu neytandans og verða börn fyrir miklum áhrifum af áfengisneyslu foreldra (Sveinbjörn Kristjánsson munnleg heimild, 3. nóvember 2014). Einnig hefur komið í ljós að um leið og áfengisneysla eykst þá eykst önnur vímuefnaneysla samfara því og öfugt. Töluverður fjöldi leitar sér hjálpar á meðferðarstofnunum vegna áfengisfíknar og annarra vímuefna og leggst sá kostnaður á samfélagið (Þórarinn Tyrfingsson munnleg heimild, 4. nóvember 2014).

Viðbrögð neytenda við verðbreytingum á áfengi eru svipuð á milli landa, verðhækkun minnkar sölu og dregur úr neyslu og ná áhrif verðhækkana til lengri tíma frekar en skemmri sem er mikilvægt með tilliti til lýðheilsu. Þá hefur hátt áfengisverð mikil áhrif á neyslu þeirra sem mikið drekka og stuðlar einnig að frestun upphafsdrykkju unglinga (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2239). Rannsóknir sýna að heili ungmenna er að mótast til 25 ára aldurs og best væri að bíða með áfengisdrykkju þar til heilinn er fullskapaður (Sveinbjörn Kristjánsson munnleg heimild, 3. nóvember 2014).

Mælanlegum árangri hefur verið náð í forvörnum gegn áfengi á Íslandi og má þakka góðu forvarnarstarfi að áfengisneysla Íslendinga er lægri en í öðrum Evrópulöndum. Þegar borin er saman áfengisneysla á Íslandi og á hinum Norðurlöndunum má sjá að hún er lægst hér á landi sé neysla unglinga tekin með í dæmið. Þær forvarnir sem gefa bestu raun og hagkvæmustu leiðirnar til að minnka skaða af áfengi felast í háu verðlagi, stýringu á aðgengi, auglýsingabanni, háu aldurstakmarki og styttri opnunartíma. Sé frelsi aukið í þessum þáttum hafa forvarnir og fræðsla í skólum og á meðal almennings lítið að segja, þessir þættir verða allir að haldast í hendur (Sveinbjörn Kristjánsson munnleg heimild, 3. nóvember 2014).

Á Íslandi er í gildi stefna í áfengis- og vímuefnum sem unnin var í samræmi við útgefnar leiðbeiningar frá Alþjóðaheilbrigðismálastofnuninni. Gengur sú stefna í meginatriðum útá að takmarka aðgengi að áfengi og öðrum vímuefnum og hindra skaðsemi áfengis hjá viðkvæmum hópum og ungmennum. Einnig skal tryggja aðgengi að góðri þjónustu fyrir þá sem eiga í vanda vegna misnotkunar áfengis eða annarra vímuefna (Velferðarráðuneytið, 2013). Allar líkur eru á að skaðsemi af völdum áfengis muni aukast verði strangar stefnur í áfengismálum ekki hafðar að leiðarljósi (Anderson, Chisholm og Fuhr, 2009, bls. 2234).

11. Lokaorð

Við val á viðfangsefni verkefnisins voru málefni líðandi stundar sem snerta samfélagið ofarlega á baugi en einnig var mikilvægt að velja efni sem næði yfir fræðasvið allra höfunda. Óhætt er að segja að áfengislagafrumvarpið snerti þau fræðasvið, hefur það fengið þó nokkra athygli í fjölmiðlum og skapað mikla umræðu almennings. Þeir sem eru með frumvarpinu og vilja leyfa frjálsa sölu áfengis verða tíðrætt um forræðishyggju, með því að hafa sölu áfengis á höndum ríkisins sé verið að ala á henni. En vert er að benda á í því samhengi að bankarnir voru allir einkavæddir og sú spilaborg hrundi til jarðar með miklum hveli og eru þeir komnir að hluta til í ríkiseigu aftur. Forræðishyggja þarf ekki að vera svo slæm ef hún kemur samfélaginu til góða.

Ísland er aðildarríki að Alþjóðaheilbrigðisstofnuninni (WHO). Áfengislagafrumvarpið er í mótsögn við þá áætlun sem Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin hefur í áfengis- og vímuevörnum, en stofnunin leggur til að draga úr lýðheilsu- og félagslegum vanda með takmörkun á aðgengi og þannig draga úr skaðlegum áhrifum áfengis. Með því að samþykkja frumvarpið væri verið að ganga í gegn þessari stefnu sem sett hefur verið af stjórnvöldum.

Það er tilfinning höfunda að frumvarpið sé ekki nægilega vel ígrundað. Það má spyrja hvort rökin sem koma fram í frumvarpinu því til stuðnings séu nægilega sterk með tilliti til þess sem rannsóknir sýna fram á? Er rekstrarlegur ávinningur veigameiri en sá kostnaður sem mögulega mun falla á samfélagið ef áfengisneysla eykst?

Því verður ekki svarað hér með beinum hætti hvort umrætt frumvarp eigi að verða að lögum en engu að síður sýna rannsóknir að fara þarf hægt í sakirnar og vanda vel til verka þegar svo stórar ákvarðanir liggja fyrir. Umræða um slíkt frumvarp þarf að vera málefnaleg og á rökum reist svo stjórnvöld geti tekið upplýsta ákvörðun sem verður þjóðinni til heilla. Ábyrgð stjórnvalda er því mikil og afleiðingar af rangri ákvörðun geta reynst samfélaginu dýrkeyptar.

12. Heimildaskrá

- Aðalsteinn Kjartansson. (2014, október). Áfengisfrumvarpið tekið fyrir: „Áfengisstefnan er ennþá sú sama“. *Vísir*. Sótt 8. október 2014 af <http://www.visir.is/afengisfrumvarpid-tekid-fyrir---afengisstefnan-er-enntha-su-sama-/article/2014141008921>.
- Anderson, P., Chisholm, D. og Fuhr, D. C. (2009). Effectiveness and cost-effectiveness of policies and programmes to reduce the harm caused by alcohol [rafræn útgáfa]. *The Lancet*, 373 (9682), 2223–2233. Sótt 27. september 2014 af <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673609607443#>.
- Áfengis- og tóbaksverslun ríkisins. (e.d.b). *ÁTVR er samfélagslega ábyrgt fyrirtæki*. Sótt 11. nóvember 2014 af <http://www.vinbudin.is/desktopdefault.aspx/tabid-23/>.
- Áfengis- og tóbaksverslun ríkisins. (e.d.d). *Ársskýrslur*. Sótt 11. nóvember 2014 af http://www.vinbudin.is/desktopdefault.aspx/tabid-38/79_read-349/.
- Áfengis- og tóbaksverslun ríkisins. (e.d.c). *Mannauður*. Sótt 11. nóvember 2014 af http://www.vinbudin.is/desktopdefault.aspx/tabid-34/91_read-447/.
- Áfengis- og tóbaksverslun ríkisins. (e.d.a). *Saga ÁTVR*. Sótt 11. nóvember 2014 af http://www.vinbudin.is/desktopdefault.aspx/tabid-39/50_read-261/.
- Brian, K. (2007). OECD Insights Human Capital How what you know shapes your life: How what you know shapes your life. *OECD Publishing*. Sótt 16. nóvember 2014 af http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/human-capital_9789264029095-en#page1.
- Casswell, S. og Thamarangsi, T. (2009). Reducing harm from alcohol: call to action. [rafræn útgáfa]. *The Lancet*, 373(9682), 2247–2257. Sótt 28. október 2014 af <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673609607455>.
- Embætti landlæknis. (2014.b). *Lýðheilsusjóður*. Sótt 11. nóvember 2014 af <http://www.landlaeknir.is/um-embættid/lydheilsusjodur/>.
- Embætti landlæknis. (2014.a). *Um embættið*. Sótt 11. nóvember 2014 af <http://www.landlaeknir.is/um-embættid/>.
- Haidich. A.B. (2010). Meta-analysis in Medical Research [rafræn útgáfa]. *Hippokratia: Quarterly Medical Journal*, 14, 29-37. Sótt 30. október 2014 af <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3049418/>.
- Her, M., Giesbrecht, N., Room, R. & Rehm, J. (1999). Privatizing alcohol sales and alcohol consumption: evidence and implications. *Addiction*, 94(8), 1125-1139. Sótt

-
15. nóvember 2014 af <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1046/j.1360-0443.1999.94811253.x/pdf>.
- Hildigunnur Ólafsdóttir. (2007). Afnáam einkasölu áfengis: Yfirlit yfir rannsóknir á breytingum á áfengissölu. *Stjórnmal og stjórnsýsla*, 2(3), 275-296. Sótt 12. nóvember 2014 af http://www.irpa.is/article/view/949/pdf_92.
- Hildigunnur Ólafsdóttir. (2014b). *Hvað segja rannsóknir um aukið aðgengi að áfengi?* Sótt 12. nóvember 2014 af <http://naumattum.is/doc/2878>.
- Hildigunnur Ólafsdóttir. (2014a). *Hvað segja rannsóknir: Aukið aðgengi eykur áfengisneyslu*. Sótt 12. nóvember 2014 af <http://naumattum.is/page/1okt2014>.
- Holder, H. (2008). *Alcohol Monopoly and Public Health: Potential effects of privatization of the Swedish alcohol retail monopoly*. Solna: Swedish National Institute of Public Health.
- Jón Hákon Halldórsson. (2014, október). Nærri 70 prósent á móti sölu áfengis í matvöruverslunum. *Vísir*. Sótt 14. nóvember 2014 af <http://www.visir.is/naerri-70-prosent-a-moti-solu-afengis-i-matvoruverslunum/article/2014710239925>.
- Jóhannes Stefánsson. (2014a, október). Ekki nóg að ásetningur sé góður. *Viðskiptablaðið*. Sótt 9. október 2014 af <http://www.vb.is/frettir/110188/>.
- Jóhannes Stefánsson. (2014b, nóvember). Risarnir tveir á móti frumvarpi Vilhjálms Árnasonar. *Viðskiptablaðið*. Sótt 14. nóvember 2014 af <http://www.visir.is/naerri-70-prosent-a-moti-solu-afengis-i-matvoruverslunum/article/2014710239925>.
- Kjartan Atli Kjartansson. (2014, september). Starfsmenn ÁTVR velta fyrir sér framtíð sinni. *Vísir*. Sótt 27. september 2014 af <http://www.visir.is/starfsmenn-atvr-velta-fyrir-ser-framtid-sinni/article/2014140929705>.
- Morgunblaðið. (2014a, október). *Rangt að „Bónusvæða áfengissölu“*. Sótt 14. nóvember 2014 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2014/10/01/rangt_ad_bonusvaeda_afengissolu/.
- Morgunblaðið. (2014b, nóvember). *Varhugaverð einkavæðing*. Sótt 14. nóvember 2014 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2014/11/14/varhugaverd_einkavaeding/.
- Moscawicz, J. (1993). „Privatization of the alcohol arena in Poland. *Contemporary Drug Problems*, 20, 263-275. Sótt 15. nóvember 2014 af http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/condp20&div=22&g_sent=1&collection=journals#277.

- Møller, L. og Matic, S. (ritstjórar). (2010). *Best practice in estimating the costs of alcohol - Recommendations for future studies*. World Health Organization. Sótt 27. september af http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/112896/E93197.pdf.
- Massey University. (e.d.). *Professor Sally Casswell*. Sótt 16. nóvember 2014 af <http://www.whariki.ac.nz/massey/learning/departments/centres-research/shore/shore-research-team/sally-casswell.cfm>.
- Ríkisútvarpið. (2014, júlí). *Á móti sölu áfengis í matvöruverslunum*. Sótt 27. september 2014 af <http://www.ruv.is/frett/a-moti-solu-afengis-i-matvoruverslunum>.
- Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavandann. (e.d.). *Fjármál og rekstur*. Sótt 11. nóvember 2014 af <http://www.saa.is/islenski-vefurinn/samtokin/fjarmal/>.
- Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavandann. (2012, júní). *SÁÁ samtök*. Sótt 11. nóvember 2014 af <http://www.saa.is/islenski-vefurinn/samtokin/skipulag/saa-samtok/>.
- Sólveig Fríða Jóhannsdóttir. (2011, mars). Hagfræði tóbaksnotkunar. *Læknafélag Íslands*. Sótt 15. október 2014 af <http://www.lis.is/Assets/Sk%C3%BDrslur%20hagfr%C3%A6%C3%B0ings/Hagfr%C3%A6%C3%B0i%20t%C3%B3baksnotkunar.pdf>.
- Velferðarráðuneytið. (e.d.). *Velferðarráðuneytið*. Sótt 11. nóvember 2014 af <http://www.velferdarraduneyti.is/>.
- Velferðarráðuneytið. (2013, desember). *Stefna í áfengis- og vímuvörnum til ársins 2020*. Sótt 14. nóvember 2014 af <http://www.velferdarraduneyti.is/media/rit-og-skyslur-2014/Stefna-i-afengis--og-vimuvornum-desember-2013.pdf>.
- Viðskiptablaðið. (2014b, nóvember). *Fagna áfengisfrumvarpinu*. Sótt 14. nóvember 2014 af <http://www.vb.is/frettir/111377/>.
- Viðskiptablaðið. (2014a, júlí). *Segir bætt aðgengi ekki alltaf auka áfengisneyslu*. Sótt 27. september 2014 af <http://www.vb.is/frettir/107539/>.
- Vínbúðin. (2014). *Ársskýrsla 2013*. Sótt 2. nóvember 2014 af https://www.vinbudin.is/Portaldata/1/Resources/solutolur/arsskyrslur/ATVR_arsskyrsla_2013_2200kb.pdf.
- World Health Organization. (e.d.b.). *About WHO*. Sótt 16. nóvember 2014 af <http://www.who.int/about/en/>.

World Health Organization. (2010). *Global strategy to reduce the harmful use of alcohol*. Sótt 12. nóvember 2014 af http://www.who.int/substance_abuse/alcstratenglishfinal.pdf?ua=1.

World Health Organization. (e.d.a.) *World Health Assembly*. Sótt 16. nóvember 2014 af <http://www.who.int/mediacentre/events/governance/wha/en/>.

Þingskjal 17 - 17. mál. (2014). Frumvarp til laga um breytingu á lögum um verslun með áfengi og tóbak, lögum um aukatekjur ríkissjóðs, áfengislögum og lögum um gjald á áfengi og tóbaki, með síðari breytingum (smásala áfengis). *Alþingistíðindi - A-deild*, Sótt 27. september 2014 af <http://www.althingi.is/altext/144/s/0017.html>.

Lagaskrá

Lög um áfengi nr. 75/1998

Lög um gjald af áfengi og tóbaki nr. 96/1995

Lög um landlækni og lýðheilsu nr. 41/2007

13. Helstu hugtök

Alþjóðaheilbrigðisráðið (e. World Health Assembly) tekur ákvarðanir fyrir Alþjóðaheilbrigðisstofnunina, það ákveður stefnur, skipar í stjórn stofnunarinnar, hefur yfirsýn yfir fjármál og ákvarðar fjárveitingu. Alþjóðaheilbrigðisráðið kemur árlega saman í Genf í Sviss (World Health Organization [WHO] , e.d.a.).

Alþjóðaheilbrigðisstofnunin (e. World health Organization) er sérhæfð undirstofnun stofnunar Sameinuðu Þjóðanna sem hefur það hlutverk að leiðbeina ríkjum í lýðheilsumálum og hvetja til samstillingar meðal aðildarríkja. Stofnunin hefur mótandi áhrif á rannsóknaráætlanir í lýðheilsumálum og setur niður gildi og viðmið. Hlutverk hennar er að veita ríkjum tæknilegan stuðning til að hafa eftirlit með og meta lýðheilsu í hverju landi fyrir sig (WHO, e.d.b.).

Áfengi (e. alcohol) er í daglegu tali hver sá vökvi sem inniheldur etanól eða vínanda. Hins vegar munu nemendur notast við lagalega skilgreiningu á áfengi, þ.e. vökvi sem í er meira en 2,25% af vínanda að rúmmáli (Lög um gjald af áfengi og tóbaki nr. 96/1995).

Félagsauður (e. social capital) er skilgreindur af Efnahags- og framfarastofnuninni (e. OECD) sem sambönd ásamt sameiginlegum venjum og gildum sem stuðla að samvinnu í hópum og samvinnu á milli hópa (Brian, K. 2007, bls. 102-105).

Hagkvæm stefnuáætlun (e. cost-effective policy) er hver sú áætlun sem er hagkvæm og rökrétt þegar kemur að kostnaðarábata greiningu og mati. Það er, skilar stefnan meira fé en hún heimtir? (Anderson, P., Chisholm, D. og Fuhr, D. C., 2009, bls. 2236).

Safngreining (e. meta-analysis) er megindleg tölfræðileg greining sem er notuð til að komast að niðurstöðu tveggja eða fleiri rannsókna sem rannsaka sama eða svipað viðfangsefni og eru jafnvel með ólíka óháða rannsækendur. Rannsóknargögnin eru samþætt og samansöfnuð gögn eru notuð til að kanna skilvirkni niðurstöðu (Haidich. A.B.,2010).

Samfélagslegur kostnaður er sá kostnaður sem er að hluta til borinn af öðrum en neytanda, sá kostnaður sem samfélagið ber. Þegar talað er um samfélagslegan kostnað vegna áfengisneyslu þá er hægt að tala um hann bæði sem áþreifanlegan og óáþreifanlegan.

Áþreifanlegur væri til að mynda kostnaður vegna heilbrigðisþjónustu og löggæslu og óáþreifanlegur kostnaður væri t.d. minni framleiðni vinnuafls, sársauki og þjáning (Sólveig Fríða Jóhannsdóttir, 2011).

13.1 Hugtaka- og efnisorðalisti

Áfengi

Áfengisfrumvarp

ÁTVR

Bætt aðgengi landsbyggðarinnar að áfengi

Embætti landlæknis

Frjáls smásala áfengis

Lýðheilsusjóður

Lýðheilsustofnun

Rekstrarhagræðing

Samfélagsleg ábyrgð

Samfélagsleg áhrif

Samfélagsleg umræða um áfengi

Samfélagslegir þættir

Samfélaglegur kostnaður

SÁÁ

Velferðarráðuneytið

14. Viðaukar

HÁSKÓLINN Á BIFRÖST
BIFRÖST UNIVERSITY

Upplýsinga og staðfestingaskjal vegna viðtals

Titill á verkefni: Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif, ef áfengissala yrði gefin frjáls á Íslandi?

Kynning á verkefni: Þetta er rannsóknarverkefni sem við: Hallfríður G. Hólmgrímsdóttir, Hildur Rafnsdóttir, Lilja Pétursdóttir, Sigurbjörg R. Hjálmarsdóttir, Þórhildur Þórarinsdóttir og Óskar Víðalín Kristjánsson erum að vinna að sem misserisverkefni við Háskólann á Bifröst. Markmið verkefnisins er að rannsaka á hlutlausan hátt, hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif, ef áfengissala yrði gefin frjáls á Íslandi. Við munum taka viðtöl við 3 einstaklinga. Viðtölin verða hljóðrituð og hljóðritunin verður svo skrifuð upp orð fyrir orð. Unnið verður svo úr niðurstöðum.

Við myndum gjarnan vilja fá leyfi þitt til að nota niðurstöður viðtalsins og vitna beint í viðtalið. Við munum tryggja fulla nafnleynd ef þess er óskað. Við viljum einnig benda á að þér er heimilt að draga framlag til baka á hvaða tímapunkti sem er. Þér er heimilt að neita að svara spurningum án frekari skýringa.

Ef það vakna einhverjar spurningar varðandi rannsóknina þá er velkomið að hafa samband við misserisnefndina við Háskólann á Bifröst. Í nefndinni sitja Auður H. Ingólfssdóttir audurhi@bifrost.is og Stefán Kalmannsson stefank@bifrost.is

Fullum trúnaði er heitið. Hljóðritun og handrit munu ekki vera notuð nema í þeim tilgangi sem hér hefur verið lýst og verða ekki afhent nema þess sé krafist samkvæmt lögum. Í eftirvinnslu gagna verður ekki stuðst við raunveruleg nöfn ef þess er óskað.

Samþykki: Ég staðfesti hér með að leyfa misserishópi F, þeim Hallfríði G. Hólmgrímsdóttur, Hildi Rafnsdóttur, Lilju Pétursdóttur, Sigurbjörgu R. Hjálmarsdóttur, Þórhildi Þórarinsdóttur og Óskari Víðalín að nota niðurstöður úr viðtali mínu til rannsókna á viðfangsefni sínu. Ég hef fengið kynningu á mínum rétti og samþykki hér með þátttöku mína í rannsókninni.

NAFN ÞÁTTTAKANDA: Vilhjálmur Árnason

UNDIRSKRIFT ÞÁTTTAKANDA: Vilhjálmur Árnason

PÓSTFANG: vilhjalmur.a@althingi.is

DAGSETNING 3. nóv 2014

UNDIRSKRIFT SPYRILS: Heimildir Árnason

Upplýsinga og staðfestingaskjal vegna viðtals

Titill á verkefni: Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif, ef áfengissala yrði gefin frjálts á Íslandi?

Kynning á verkefni: Þetta er rannsóknarverkefni sem við: Hallfríður G. Hólmgrímsdóttir, Hildur Rafnsdóttir, Lilja Pétursdóttir, Sigurbjörg R. Hjálmarsdóttir, Þórhildur Þórarinsdóttir og Óskar Vídalín Kristjánsson erum að vinna að sem misserisverkefni við Háskólann á Bifröst. Markmið verkefnisins er að rannsaka á hlutlausan hátt, hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif, ef áfengissala yrði gefin frjálts á Íslandi. Við munum taka viðtöl við 3 einstaklinga. Viðtölin verða hljóðrituð og hljóðritunin verður svo skrifuð upp orð fyrir orð. Unnið verður svo úr niðurstöðum.

Við myndum gjarnan vilja fá leyfi þitt til að nota niðurstöður viðtalsins og vitna beint í viðtalið. Við munum tryggja fulla nafnleynd ef þess er óskað. Við viljum einnig benda á að þér er heimilt að draga framlag til baka á hvaða tímapunkti sem er. Þér er heimilt að neita að svara spurningum án frekari skýringa.

Ef það vakna einhverjar spurningar varðandi rannsóknina þá er velkomið að hafa samband við misserisnefndina við Háskólann á Bifröst. Í nefndinni sitja Auður H. Ingólfssdóttir audurhi@bifrost.is og Stefán Kalmansson stefank@bifrost.is

Fullum trúnaði er heitið. Hljóðritun og handrit munu ekki vera notuð nema í þeim tilgangi sem hér hefur verið lýst og verða ekki afhent nema þess sé krafist samkvæmt lögum. Í eftirvinnslu gagna verður ekki stuðst við raunveruleg nöfn ef þess er óskað.

Samþykki: Ég staðfesti hér með að leyfa misserishópi F, þeim Hallfríði G. Hólmgrímsdóttur, Hildi Rafnsdóttur, Lilju Pétursdóttur, Sigurbjörgu R. Hjálmarsdóttur, Þórhildi Þórarinsdóttur og Óskari Vídalín að nota niðurstöður úr viðtali mínu til rannsókna á viðfangsefni sínu. Ég hef fengið kynningu á mínum rétti og samþykki hér með þátttöku mína í rannsókninni.

NAFN ÞÁTTTAKANDA: Þorarin Þorgeirsson

UNDIRSKRIFT ÞÁTTTAKANDA: Þorarin Þorgeirsson

PÓSTFANG: thorarin@saa.is

DAGSETNING 4. nóvember 2014

UNDIRSKRIFT SPYRILS: Óskar Vídalín

Upplýsinga og staðfestingaskjal vegna viðtals

Titill á verkefni: Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif, ef áfengissala yrði gefin frjáls á Íslandi?

Kynning á verkefni: Þetta er rannsóknarverkefni sem við: Hallfríður G. Hólmgrímsdóttir, Hildur Rafnsdóttir, Lilja Pétursdóttir, Sigurbjörg R. Hjálmarsdóttir, Þórhildur Þórarinsdóttir og Óskar Vídalín Kristjánsson erum að vinna að sem misserisverkefni við Háskólann á Bifröst. Markmið verkefnisins er að rannsaka á hlutlausan hátt, hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif, ef áfengissala yrði gefin frjáls á Íslandi. Við munum taka viðtöl við 3 einstaklinga. Viðtölin verða hljóðrituð og hljóðritunin verður svo skrifuð upp orð fyrir orð. Unnið verður svo úr niðurstöðum.

Við myndum gjarnan vilja fá leyfi þitt til að nota niðurstöður viðtalsins og vitna beint í viðtalið. Við munum tryggja fulla nafnleynd ef þess er óskað. Við viljum einnig benda á að þér er heimilt að draga framlag til baka á hvaða tímapunkti sem er. Þér er heimilt að neita að svara spurningum án frekari skýringa.

Ef það vakna einhverjar spurningar varðandi rannsóknina þá er velkomið að hafa samband við misserisnefndina við Háskólann á Bifröst. Í nefndinni sitja Auður H. Ingólfssdóttir audurhi@bifrost.is og Stefán Kalmannsson stefank@bifrost.is

Fullum trúnaði er heitið. Hljóðritun og handrit munu ekki vera notuð nema í þeim tilgangi sem hér hefur verið lýst og verða ekki afhent nema þess sé krafist samkvæmt lögum. Í eftirvinnslu gagna verður ekki stuðst við raunveruleg nöfn ef þess er óskað.

Samþykki: Ég staðfesti hér með að leyfa misserishópi F, þeim Hallfríði G. Hólmgrímsdóttur, Hildi Rafnsdóttur, Lilju Pétursdóttur, Sigurbjörgu R. Hjálmarsdóttur, Þórhildi Þórarinsdóttur og Óskari Vídalín að nota niðurstöður úr viðtali mínu til rannsókna á viðfangsefni sínu. Ég hef fengið kynningu á mínum rétti og samþykki hér með þátttöku mína í rannsókninni.

NAFN ÞÁTTTAKANDA:

Sveinbjörn Kristjánsson

UNDIRSKRIFT ÞÁTTTAKANDA:

Sveinbjörn Kristjánsson

PÓSTFANG:

Sveinbjorn@landlaeknir.is

DAGSETNING 3. Nov 2014

UNDIRSKRIFT SPYRILS:

Óskar Vídalín

Viðtal við Vilhjálm Árnason, alþingismann.

D: Við erum komin hérna með Vilhjálm Árnason alþingismann sem lagði fram frumvarp til laga sem heimilar sölu áfengis í verslunum, hann ætlar að svara fyrir okkur nokkrum spurningum. Hver yrðu hugsanleg samfélagsleg áhrif ef áfengissala yrði gefin frjáls á Íslandi?

V: Þau gætu verið fjölmörg. Fyrst og fremst myndu þau auka frelsi fólks til að hefja þann atvinnurekstur sem það vill stofna sérvöruverslanir með áfenga drykki sem og aðrar vörur sem og aðrir td þeir sem eru í atvinnurekstri styrkt sína stöðu og aukið þannig rekstrargrundvöll á minni stöðum og annað slíkt það yrði kannski svona helsta í þessu og varðandi þetta mun ríkissjóður einnig spara fjármuni eða það er gert ráð fyrir því, fjármuni sem hægt er að nýta til forvarna við áfengisvandannum því áfengisvandinn er náttúrulega til staðar nú þegar.

D: En sérðu einhverjar neikvæðar hliðar á þessu ?

V: Það er náttúrulega alltaf neikvætt og jákvætt við þetta og einhversstaðar mun vera einhver neikvæð áhrif við þetta t.a.m. að úrval gæti minnkað á einum stað á meðan að það myndi aukast á öðrum. Og eitthvað myndi hækka í verði og eitthvað myndi lækka í verði. En ég held að neikvæðu áhrifin séu öll þannig að þau muni jafna sig á mjög skjótum tíma. Og kannski mun neysla léttvins aukast til að byrja með að fólk fara að neyta með mat eða öðru slíku en á móti kemur að magninnkaup dragast þá saman.

D: Telur þú aukið aðgengi að áfengi gæti haft áhrif á áfengisneyslu unglinga?

V: Já ég tel að aukið aðgengi geti haft áhrif á neyslu allra aldurshópa en ég tel að aukið aðgengi sé ekki í þessu máli heldur sé aukið aðgengi í þeirri menningu sem við erum að upplifa hér. Allar samkomur og allir fögnuðir, starfsmannafélög og nemendafélög og aðrir koma saman þá er áfengi dreift og því otað að fólki og vínveitingarhúsum hefur fjölgað talsvert, bæjarhátíðirnar þannig er tilefnunum til að nota áfengi og bjóða uppá áfengi alltaf að fjölga. Þannig að verslanirnar sem slíkar hvort sem það er selt hjá vínbúðinni eða sérvöruverslun eða matvörubúðinni sem vínbúðin er oftast við hliðina á, ég held að það sé ekki aukið aðgengi.

D: Það kemur fram í frumvarpinu að aukið aðgengi að löglegu áfengi minnki ásókn í ólöglegt áfengi. Á hverju er þessi staðhæfing byggð?

V: Hún er nú byggð svolítið á því sem hefur komið fram bæði hjá lögreglunni og forvarnardóti þarna og líka bara af minni eigin reynslu í lögreglunni að ef fólk hefur ekki aðgengi að áfengi þá reynir það að útvega sér það á einhvern hátt og áfengið er til sölu allan sólarhringinn með heimsendingarþjónustu oft á lægra verði. En þegar að þetta er komið (í verslanir innskot frá mér) þá hefur það helst áhrif á landsbyggðinni þar sem er um langan veg að fara, bændurnir eru þekktir fyrir að brugga sjálfir en þegar að það er orðið betra aðgengi þá kannski nenna þeir ekki að standa í því. Ef hinn fullorðni maður er ekki lengur að kaupa bruggið þá er kannski ekki grundvöllur fyrir því að brugga bara til að selja unglingum. Þannig að sá sem hefur verið að selja fullorðnu fólki hefur kannski ekki rekstrargrundvöll lengur fyrir sína framleiðslu.

D: Þannig að það er ekki verðlagið sem að hefur áhrif?

V: Jú verðlagið er einn þáttur af því en líka eftirspurnin.

D: ÁTVR hefur hingað til dreift t.a.m. tóbaki til smásöluaðila þeim að kostnaðarlausu sé pantað fyrir ákveðna lágmarksupphæð. Ef áfengissala kemur til með að verða frjáls hvor aðilinn mun standa straum af flutningskostnaði áfengisins?

V: Markaðurinn verður að sjá um það, það er samkomulagsatriði á milli heildsala og verslunareigandans að standa straum af því og ég tel það ekki rétt að skattgreiðendur séu að greiða sendingarkostnað af áfengi með mínum skatttekjum.

D: En í dag að þá væri það þannig?

V: Já ÁTVR dreifir, þeir kaupir allan lager inn á einn miðlægan lager og dreifa því svo í verslanir sínar og þar í raun til að tryggja sama verð allsstaðar þá taka þeir þennan kostnað á sig. Mér finnst bara óeðlilegt að áfengi sé sú vara sem ríkið tekur á sig þennan kostnað fyrir þar sem þetta er ekki nauðsynjavara ég tel þetta ekki vera nauðsynjavöru.

D: Samkvæmt ársreikningi ÁTVR 2013 fengu 601 starfsmenn greidd laun á því ári en ef það er umreiknað í ársverk þá eru það 270 starfsmenn. Mörg ungmenni undir 18 ára aldri starfa í þeim verslunum sem hugsanleg myndu selja áfengi ef umrætt frumvarp yrði að lögum. Hvaða áhrif telur þú að umrætt frumvarp hafi á þessa starfsmenn?

V: Fyrst varðandi þessi 270 ársverk eða 601 starfsmenn þá er töluvert mikið af þeim í hlutastarfi það hefur þá minni áhrif á þá en hina sem eru í fullu starfi en ég tel að þeir sem hafa fengið reynslu og þjálfun í að selja áfengi og upplýsingar um það munu verða eftirsóttir

fyrir þá sem ætla að hafa sérvöruverslun fyrir þetta. Eða skila þessu vel eins og stóru verslanir Hagkaups munu líklega gera. Ég hef rætt við þessa starfsmenn og þeir segja að það séu mikil tækifæri fyrir sig í þessu að geta jafnvel farið að skrifa um áfengi og vera svona fræðimenn í þessu. Væntanlega mun þetta hafa neikvæð áhrif á einhverja en ef einar dyr lokast þá opnast aðrar og þarna mun nýtast betur fjármagnið fyrir verslun í landinu, það er hagkvæmara fyrir neytandann ef það er hagræðing almennt í versluninni. Varðandi þessa ungu starfsmenn þá selja flest allar þessar verslanir tóbak og þú þarft að vera 18 ára til þess, þess vegna er gert ráð fyrir því í frumvarpinu að þú megir vera 18 ára til að selja áfengi og á þessum litlu stöðum úti á landi þá eru flest þessara ungmenna farin annað í framhaldsskóla þannig að þetta er aðallega sumarstarfsmenn og annað slíkt. Þannig að ég held að þetta muni ekki hafa mikil áhrif á þá eins og þetta er uppbyggt í dag. Kannski kemur þetta til þess að það verður stábílla og jafnvel reynslumeira fólk sem fer að vinna í verslunum landsins. Það hefur oft verið kvartað undan reynslunni og þekkingunni þeirra sem eru að afgreiða þar.

D: Við erum núna bara að tala um að afgreiða á kassa en væri þá leyfilegt fyrir börn undir 18 ára aldri að vera að vinna í kringum áfengi.

V: Já undir eftirliti eldri eins og að þau mega umgangast þetta í fylgd fullorðinna, þú mátt fara með börn inní áfengisverslanir og annað slíkt. Það er bara undir skipulagi verslunarinnar komið.

D: Ef áfengissala verður gefin frjáls hvaða áhrif gæti það hugsanlega haft á verðlagningu þess ?

V: Ég held að það muni ekki hafa mikil áhrif þar sem að áfengi er sú vara sem markaðurinn er mjög meðvitaður um og fólk þælir mikið í verðinu og gjöldin það há að það er ekki mikið svigrúm til þess að hækka verðið. Það mundi kannski fjölga tilboðum, kynningartilboðum og annað slíkt en hinsvegar þetta vín sem er svona fínna og lítil velta á því að þar gæti álagning hækkað lítilháttar og ég held að sá neytandahópur sé þannig neytendur að það muni kaupa það þó að verð hækki. En þessi almenna neysluvara sem almenningur nýti sér í áfengi muni ekki hækka vegna samkeppnissjónarmiða.

D: Það kemur fram í frumvarpinu að það sé rekstrarhagræðing fyrir verslanir á landsbyggðinni að vera með áfengissölu í verslun sinni. Með hvaða hætti er þessi hagræðing ?

V: Ég tel að til þess að geta boðið uppá þokkalegt úrval af áfengi þurfi ekki að byggja við eða auka verslunarrými neitt heldur sé hægt að hagræða til að koma þessu fyrir. Við sjáum hvað

eru margar tegundir til í mörgum verslunum erlendis þá er oft litlar verslanir með mikið framboð þar af leiðandi geta þær nýtt sér betur þá fjárfestingu sem þær eru með fyrir og fá aukna veltu á sína fjárfestingu, á sína starfsmenn, á sitt húsnæði á sitt kassakerfi og það allt saman. Og nær því að fá aukna veltu og fá þá nýja kúnna inn í verslunina og kaupa þá einhverja aðra vöru með. Þannig mun þetta styrkja rekstrargrundvöll verslunarinnar fá þá fleiri inn sem munu versla meira sé blandað úrval verslunarinnar þá eykur þetta kannski úrval verslunarinnar og styrkir hana.

D: Já þannig þetta er mikill stuðningur við landsbyggðina?

V: Já þetta er mikill stuðningur við landsbyggðina og er eitt af meginforsendum frumvarpsins. Það er líka ástæðan fyrir því að sterka áfengið er með til þess að auka þetta vöruframboð sem þeir geta boðið uppá og til að ná fram hagræðingunni úr vínbúðunum í gegn því ef vínbúðirnar sitja eftir með sterkt áfengi sem er ekki nema 25% af áfengisveltunni þeirra að þá myndi óhagkvæmnin aukast enn frekar.

D: Því að rekstur vínbúðanna er svo dýr ?

V: Já

D: Á hvaða rannsóknum byggir þú þá staðhæfingu að aukið aðgengi að áfengi hafi ekki áhrif á neyslu ?

Ég segi náttúrulega að aukið aðgengi hefur áhrif á neyslu en þær rannsóknir sem hafa verið skoðaðar það er aldrei afmarkað þetta aðgengi. Ég er með þá staðhæfingu að gefa verslunina frjálsa hvað varðar vínbúðirnar auki ekki neysluna af því að vínbúðirnar eru til staðar og þó að þetta fari inn í aðrar verslanir eða sérvöruverslanir þá er fyrirkomulagið nánast óbreytt. Ég hefði viljað sjá það að þeir sem að fjalla um að aukið aðgengi geri slíkt að þeir fjalli þá um það hvaða aðgengi þeir eru að tala um. Eru þeir bara að tala um verslanirnar eða eru þeir að tala um eins og ég nefndi áðan að það er aukið aðgengi hjá öllum nemendafélögum í öllum starfsmannafélögum í öllum boðum og veislum að það er aukið aðgengi sem auki neysluna. Í þessum sömu rannsóknum og allir eru að vitna í kemur samt fram að unglingadrykkja er að dragast saman hér á Íslandi og í Bretland. Bílslys eða andlát vegna ölvunaraksturs hefur dregist saman um 48% í Bretlandi. Þannig að það þarf að skoða þessar rannsóknir frá öllum aðstæðum. Hver er líka menningin, hvernig eru foreldrarinnir að taka á þessu og annað slíkt. Ég hef sýnt fram á það að þrátt fyrir aukið aðgengi á Íslandi, við höfum séð það að búðunum hefur fjölgað frá árinu 1987 til dagsins í dag úr 13 í 48. Vínveitingaleyfum hefur fjölgað um

einhver 700% þar er s.s. aukið aðgengi töluvert á þessum tveimur stöðum en samt hefur unglingadrykkja dregist saman ef þú skoðar öll þau gögn sem þú sérð inná vef landlæknis, rannsóknargreining og annað. Í 10 bekk er 72% unglinga drekka ekkert áfengi yfir höfuð. Þannig að tölurnar sýna þetta bara klárlega að það er ekki tengin milli aukins aðgengis og aukna unglinganeyslu td. Þó að heildarneysla sé að aukast á Íslandi.

D: Þannig að þegar horft er td til Danmerkur þá eru það kannski einhverjir aðrir þættir en það sem við erum að gera hér?

V: Já já þar er menningin, þar eru foreldrnir td frekar að tala um hvað unglingarnir eiga að drekka mikinn bjór á bekkjarkvöldinu í staðinn fyrir engann, ekkert áfengi. Á meðan að við höfum sett verkefni af stað hér sem gerir það að verkum að senda þau skilaboð að áfengi sé ekki liðið. Og það viðhorf minnkar svo þegar að þau eru komin í framhaldsskólann og þess vegna eykst áfengisneyslan þegar að þau koma upp í framhaldsskólana úr grunnskóla þegar þetta aðhald hefur minnkað.

D: Er það þá kannski eitthvað sem við þyrftum að hafa áhyggjur af þetta menningarlega. Að menningin hjá okkur breytist og það verði farið að ræða það á bekkjarkvöldum fyrir börnin okkar ekki hvort heldur hvað mikið áfengi þau megi drekka ?

V: Nei ég held að menningin okkar muni breytast til hins betra og gera það að verkum að þetta verður ekkert tabú þetta verður svona eðlilegri hlutur við förum að ræða meira um skaðsemina og að þetta sé ekki spennandi fyrir unglingana og við minnkum magnkaupin og kaupum frekar eitt og eitt þegar okkur langar í. En ég held að við þurfum samt að vera vakandi fyrir því og það er það sem við segjum í frumvarpinu og það er þessvegna sem við leggjum til aukna fjármuni til Lýðheilsustofnunar til styrktar lýðheilsu mála. Það er til að halda þessu starfi áfram og færa starf úr grunnskólanum upp í framhaldsskólana (s.s. brúa bilið). Að þetta samspil foreldra og skóla og foreldrafélaga og þeirra sem vinna með börnin komi því áfram þessu viðhorfi að áfengi sé ekki liðið hjá ungu fólki og unnið í þá átt eins og við höfum verið að gera.

D: Jæja Vilhjálmur viltu segja eitthvað að lokum ?

V: Bara þakka fyrir þetta tækifæri og fagna því að þið séuð að skoða þetta óhlutdrægt og skoða alla þætti málsins. Grunnþáttur málsins er bara að auka frelsið og ég held að það muni ekki hafa eins mikil víðilsáhrif eins og af er látið . Og vonandi að þið komist þá að réttum staðreyndum um málið því að í umræðunni hefur verið mikið af staðreyndarvillum farið fram.

D: Þá bara þakka ég þér fyrir

V: Kærar þakkir.

Viðtal við Þórarinn Tyrfingsson, forstjóra SÁÁ.

Spyrill: Upptakan er hafin

Þórarinn: Já

Spyrill: Og mig langar að biðja þig núna um nafn.

Þórarinn: Já, ég heiti Þórarinn Tyrfingsson, fæddur 1947 og er samkvæmt lögum heiti ég sko forstjóri þessara stofnunnar, sjúkrastofnun samkvæmt lögum nefndur forstjóri. Ég er það nú aldrei í daglegu tali, kallaður yfirlæknir sem er nú eiginlega lægsta gráðan á læknum (hlær).

Spyrill: Ehh hérna menntun?

Þórarinn: Menntun mín, ég er hérna, hérna með læknapróf frá Háskóla Íslands (cand.ed. ?), síðan fékk ég fullt lækningaleyfi á Íslandi sem þýðir að ég hef unnið ákveðna vinnu undir handleiðslu í ákveðin tíma og svo sótti ég um að fá fullt og óskoruð lækningaleyfi á Íslandi og fékk það. Ég hef síðan ekki neina formlega viðurkenningu á framhaldsmenntun aftur á móti hef ég verið í forsvari og stofnað alþjóðleg samtök vímefnalækna og ég hef talið mig vera, mín sérgreinaorð Addiction medicine og það er í sjálfu sér, það eru ný fræðigrein og það er talað um í tímaritinu JAMA? sem er frá American Medical Association og það er talað um að þarna hafi orðið til, af því að, sko sjúkdómar sem við fáumst við og eru í heilanum þar eru hérna tvær hérna paradigms sem þú gengur út frá í því. Það er annars vegar taugalækningar, svo spruttu út úr taugalækningum með(skil ekki orðið) það sem heitir geðlækningar en það hefur nú margt verið tekið aftur og sumir segja að þeir séu á leiðinni þangað inn aftur. Svo þetta hefur tvo paradigm, þ.e.a.s. taugalækningar og geðlækningar sem fást við heilasjúkdóma. En síðan er þetta ný (skil ekki orðið) sem hefur miklu meira með náttúruvísindi og er komið það og heitir addiction medicine og hennar grunnur er líffræðilegar rannsóknir á heilanum og sjúkdómshugtak eða vísindamið sem verður til við þessar líffræðilegu rannsóknir. Og við göngum út frá því að fíknin sjúkdómur ef að hann er greindur rétt þá er hérna um heilasjúkdóm að ræða sem er vegna bilunar á stjórnerfi heilans og hann hefur ekki stjórn á drykkju, einkennið er stjórnsleysi. Margir rugla saman sjúkdómum og neyslu. Það eru margir sem neyta áfengis og hafa af því skaða þó þeir flokkist ekki með þessa

bilun í heilanum sínum og það er auðvelt að greina. Og fræðigreinin sem ég fæst við fæst við þetta.

Spyrill: Og þá hefjast þessar formlegu spurningar, þær eru sjö, þessar formlegu og fyrsta spurningin er: Hver yrðu hugsanleg jákvæð samfélagsleg áhrif ef áfengissala yrði gefin frjáls?

Þórarinn: Það er náttúrulega í sjálfu sér enginn heildstæð kenning um það hvað muni ske, ef þetta er, en það hafa önnur þjóðfélög reynt þetta, gefið það frjálst og það má kannski leita eftir því hvort að þeir hafi séð einhverja jákvæða þætti. En ég á nú erfitt með að koma auga á það. Hvað er sko jákvætt, hvað er skilgreiningin á því? En þá kannski það sem menn eru að tala um, hvað sé óbeinn ávinningur að þá einhverjum hagvexti sem kemur í veg fyrir þetta og sumir hafa viljað taka vímuefnin sem hagvöxt í Evrópu og spurning hvort það eru jákvæð áhrif og út frá því væri hugsanlegt að það kæmi einhversstaðar hagvöxtur í einhverjum héruðum Íslands og en svo má spyrja hvort það það séu jákvæð samfélagsleg áhrif, slíkur hagvöxtur, vegna þess að hann hefur í för með sér miklu meiri skaða hefur verið sýnt fram á að aukin áfengisneysla hún eykur vanda og nú þegar ber ríkið sem er að selja og ber ágóðann af þessu meiri skaða af neyslunni heldur en gróðinn sem að fæst við það að selja áfengið svo að það væri nú torsótt í mínum huga að finna eitthvað jákvætt en það væri þá á þessum nótum að það væri einhversstaðar hagvöxtur sem að kæmi þá fólki til góða. Ég sé ekki menningarleg verðmæti í því að drekka eða að það sé fagurt.

Spyrill: Ef við snúum okkur þá að spurningu tvö: Hver yrðu hugsanleg neikvæð samfélagsleg áhrif ef áfengissala yrði gefin frjáls?

Þórarinn: Ja það sem haft er fyrir satt og styðst ekki við eina rannsókn heldur bæði við athuganir sem hafa verið gerðar á því þegar menn hafa gert slíkar breytingar og bæði gert grein fyrir því og það eru stórar tölur frá Rússlandi, eflaust Finnlandi og mörgum öðrum löndum þar sem þetta aukið frelsi og auðvitað gerðum við á vissan hátt líka ákveðna tilraun með þetta þjóðfélagslega því að við vorum með mikið aðhald að þessu og svo minnkuðum við aðhaldið og meira frjálsræði með ríkissöluna þannig að hún fór að opnunartíma lengri og stunda óbeinar auglýsingar og vekja athygli á og hafði ekki sko þetta markmið sem er í lögunum um ríkis.. að draga úr neyslunni heldur að auka hana og síðan voru lög um framleiðslu og sölu áfengis voru breytt og það var gert auðveldara fyrir vínveitingarstaði og það var ákveðið frelsi og um leið aðgengi fólks að áfengi jókst með fjölgun vínveitingarstaða og það sem skeði á Íslandi var að við jukum neysluna úr eitthvað fjórum lítrum og erum einhversstaðar ef allt er eðlilegt, einhversstaðar um 7,5 lítrar þegar efnahagsástandið er svona

í jafnvægi nokkuð þá erum við einhversstaðar. Það er hreinn vínandi á mann og það er miklu meira heldur en bara, af því að vínandi sko bara, það er bara alveg hreint áfengi, kannski þrjár sterkar flöskur og alveg ótæmdur fjöldi af bjór, mikill munur á sterkum og veikum þannig að þetta er talsvert mikið magn. Við vorum komir svona meðan að þjóðfélög hafa dregið úr drykkju sum, Bandaríkjamenn hafa dregið úr drykkju ef að litið er til lengri tíma og margar Evrópuþjóðir líka og þá er þetta þannig að reglan er einföld virðist vera ef við skoðum þetta í heild að aukið aðgengi veldur aukinni neyslu. Og það er kenningin sem þarf þá að afsanna, því það er svo mikið af hvítum svönum, þetta er svo skynsamlegt (heyri ekki) hjá mér og öllum sem segja það og þetta höfum við fyrir bara satt í okkar vísindum, eftir okkar kenningum og það þarf þá að afsanna hana. Þetta stendur (muldur) Engin ástæða til að ætla annað en að það verði hér. Og skaðinn er fólgin í því vegna þess að það sko að það er línealt tengsl milli aukinnar neyslu og ýmissa vandamála sem af þeim getur stafað. Það er fyrst og fremst þá náttúrulega líkamlegur skaði, lifrarskemmdir og taugaskemmdir, fíknisjúkdómar og allt sem heyrir til persónunni og því sem þar kemur og svo er þetta líka í samskiptum þegar, verða erfiðari og verri og kemur fram í auknum vandamálum og aðstoð og löggæslu og allskonar slíkum hlutum, jafnvel afbrotum. Oftast þegar menn eru handteknir þá eru þeir undir áhrifum áfengis eða það gerist og þannig má lengi telja. Þetta eru einmitt neikvæðu áhrif neyslunnar.

Spyrill: Svo ef við förum þá bara í spurningu þrjú: Telur þú að aukið aðgengi að áfengi gæti haft áhrif á áfengisneyslu unglunga?

Þórarinn: Já það gilda alveg sömu lögmál um unglunga almennt og aðra með aðgengið sem þeir hafa að þessu og næstu aldurshópa þar fyrir ofan að þá eykst neyslan hjá þeim. En aðgengi ræðst ekki bara af því hvar það er selt heldur líka ræðst af því hvað menn hafa á milli handanna, hvað mikla peningar og það er ýmislegt sem ræður aðgengi. En með því að auka söluna þá mun aðgengi unglunga að áfengi aukast og ég held samt að unglingar eru miklu hreyfanlegri heldur en margir aðrir í þjóðfélaginu og fara um langan veg að ná í áfengi. Aftur á móti eru aðrir þjóðfélagsþegnar sem ekki eru eins hreyfanlegir og þeir eru eldri, sem hafa ekki sömu hreyfigetur og sömu orku og þetta mun að öllum líkindum hafa meiri áhrif á neyslu þeirra og ótæmd svo auðvitað, hvað eigum við að segja, þau þjóðfélagslegu áhrif að setja þetta í búðir vegna þess að í dag er það nú svo að fjölskyldan fer saman í stórar matvöruverslanir eftir að vinnudegi líkur og bæði börnin og í kerrunni þá og foreldrarnir þar og börnin vita alveg hvar vörurnar eru sem foreldrarnir taka og það hefur þá mikil áhrif að koma með þessa vöru inn í þessa verslun og þá er fjölskyldan að búa sig undir stutta samveru ekki satt, sem er

allt of stutt að menn telja, og það er spurning hvort það er heilsusamlegt sko að taka áfengi þar með í þessum búðum og aðgengi. Svo við erum að tala um að þetta hefur ekki bara áhrif á unglunga, við erum líka að tala um að þetta hefur áhrif á fjölskyldur og uppeldi þá barnanna og samverustundir þeirra við foreldrana og uppeldisgetu og svo á eldra fólkið sem er ekki með eins mikla hreyfigetu. (síminn hringi) hafa áfengissölu á hjúkrunarheimilum þar sem að menn þurfa aðstoð við það. (svarar í símann, upptaka stoppar) Þetta eru mörg sjónarmið þarna sem að, af því að þið eruð bara með unglingana sko, af því að það er auðvitað það sem menn tala mest um en ég held að það skipti nú kannski meira máli með aðra þegna.

Spyrill: Ókei, þá er það spurning fjögur: Telur þú að aukið aðgengi að löglegu áfengi myndi minnka ásókn í ólöglegt áfengi?

Þórarinn: Þetta er kenning sem margir eru með, þ.e.a.s. að áfengi geti komið í staðinn fyrir t.d. kannabisneyslu og það er erfitt, auðvitað hlýtur það í einhverjum tilvikum að geta átt sér stað en þegar á heildina er litið virðist þetta nú vera þannig að um leið og áfengisneysla eykst þá vex líka önnur vímuefnaneysla, um leið og kannabisneysla eykst þá eykst önnur vímuefnaneysla. Þannig það virðist frekar vera að þetta sé keðjuverkandi og espír hvað upp annað. Ef maður nær niður neyslunni á einu vímuefni að þá hafi það áhrif, að það minnki neyslu á öðru og það er þannig að líffræðilega virðist þetta vera sama meinið, þ.e. stjórnleysið í neyslunni og það verða sömu breytingar í heilanum sem eru taldar grundvalla breytingar, orsakir fyrir stjórnleysi í neyslu á vímuefnum og allt eru þetta vímuefni svo við erum að tala um sama vandamálið líffræðilega og auðvitað er þú nærð niður neyslunni á einu þá ætti það að vera þannig að fíklarnir bæta sér það upp með að nota annað maður getur séð það auðvitað en þá reiknar maður heldur ekki með því að þegar neyslan vex fjölbreyttari þá stækkar áhættuhópurinn þannig að það eru mestar líkur á því að þetta sé þannig. Ef þú nærð niður áfengisneyslunni að þá muni önnur vímuefnaneysla minnka þegar á heildina er litið og til lengri tíma litið þó að auðvitað til styttri tíma þá getum við séð þessar sveiflur. En sáum það til dæmis að niðursveifla á ólöglegu amfetamíni leiddi til þess að menn sóttu í lyf og örvandi, sér það að fólk fer á milli.

Spyrill: Telur að það sama eigi við t.d. eins og landabrug og sölu, eins og í þessu tilfelli?

Þórarinn: Ja sko það hefur alltaf verið utan ríkissögunnar þetta er bara mat á því hvað við notum mikið áfengi og það hefur verið í gegnum ríkissöluna og þetta er mjög sophisticated sko iðnaður, bæði hvernig þetta er búið til og vöruúrvalið er gríðarlega mikið og fjölbreytt og spilað á allskonar hluti þar og þessi framleiðsla mjög sophisticated og hún er auglýst og líka

umbúðirnar og líka tæknin er alveg gríðarleg svo að fara að nota einhverjar 17.aldar aðferðir til að keppa við slík viðskiptaveldi það gengur lítið, það er bara viðskiptalegt. Þannig að allt þetta tal um brugg og landa og það að menn séu að brugga heima sjá sér skipti einhverju verulegu máli í þessu er fráleitt. Þetta er yfirleitt áróður af hálfu þeirra sem vilja auka frjálsræði með áfengi, segja að ef að við fáum að selja þetta í búðum þá minnkar, ég held að það sé ekki. Ég held að kriminalitetið finna sér alltaf einhverjar leiðir til að hafa inn fjármagn, hvort sem það selur kjöt, lifandi eða dautt sko. Það er alveg, myndu alltaf finna sér...Þannig að ég held að þau rök haldi ekki.

Spyrill: Þá er spurning númer fimm: Hafa áfengisforvarnir á Íslandi skilað mælanlegum árangri?

Þórarinn: Já það hefur gert það, ef að það er að segja ef þær rannsóknir sem gerðar eru í grunnskólum eru marktækar. Þ.e.a.s. trendið sem að þar sést, þú náttúrulega ert ekki með neitt sam(heyri ekki restina af orðinu), þú ert með trend, það virðist vera að það hafi verið að minnkað. Sumir segja að unglingarnir svari með öðrum hætti í dag, þessum rannsóknnum, heldur en þau gerðu áður. Ég hef spurt mína menn sem eru að nota kannabis og koma hérna inn og hafa allir samt tekið þátt í þessari könnun og hvernig þeir hafi svarað. Þeir hafa sagt bara hafa verið með fíflalæti. Spurning hversu marktækt þetta er af því að það hefur enginn farið ofan í þetta. Þetta eru bara kannanir sem birtast okkur og við vitum ekkert skilurðu, fáum enga úrvinnslu og vitum ekkert hvort að það hafi verið gerðar athuganir á þessu. Og vitum líka heldur ekki hvort það hefur verið athugað í því hvort kannabis er þarna og þetta er bara rannsóknir. Og ef við göngum út frá því að þær séu marktækar þá hefur verið sýnt fram á það að forvarnir hafa skilað árangri og það, alla vega að einhverju leyti. En þær mæla heldur ekki neitt annað þessar kannanir. Þær mæla ekkert, þú getur ekki yfirfært það á þá sem eru ekki í grunnskóla, jafnvel ekki yfirfært á þá sem eru bara búnir að vera í framhaldsskóla í eitt ár og hafa að því er virðist lítið forskot en samt sem áður skiptir þetta okkur miklu máli líffræðilega af því að í dag er það svo að menn ganga að því vísu að áhættan er mikli meiri að verða fíkn að bráð ef maður byrjar að nota vímuefni ungur þannig eins og maður sé með genetískan glugga sem sé opin á vissu aldurskeiði og þannig er til dæmis kannabisefni sem sagt er og alltaf haft fyrir satt er að það sé einn af hverjum níu sem verður háður því en það er ekki rétt því að í dag eru flestir sem byrja að nota kannabis á Íslandi í dag eru líklegast á bilinu 13-15 ára og þá er hættan á fíkn miklu, miklu meiri, um svona 30% Eftir þessu sem að ég tel fjölda þeirra út af könnunum þá lítur þetta þannig út að þetta skiptir líka máli.

Spyrill: Þá snúum við okkur að spurningu sex, hún er sko aðeins í lengri kantinum: Ertu sammála þeirri staðhæfingu sem kemur fram í frumvarpinu að "ekki hefur verið sýnt fram á það að varanlegt orsakasamhengi sé á milli aukins aðgengis og aukinnar neyslu?- Ef ekki, á hverju byggir þú það?

Þórarinn: Nei ég er bara algjörlega ósammála því og þetta hafa þeir bara sagt á þennan hátt sem er búið að afsanna með því sem ég var að segja áðan. Það eru fullt af könnunum og menn hafa horft bara, gert observation stúdíu á því hvað er að ske í þjóðfélaginu þar sem þetta er gefið frjálst. Ef það er einhversstaðar hægt að sýna fram á það að það hafi staðið í stað, þegar svona var gert, neyslan rétt á eftir, þá eru þeir að vísu búnir, komnir á leið með að afsanna kenninguna en það er bratt að gera það með einni rannsókn eins og þeir voru að halda fram. Einhver maður sem að gerði einhverja könnun í Svíþjóð, út í bláinn, því ég meina þetta er miklu stærra mál og það er miklu meira þekkingarsamfélag en þetta og félagsvísindi sem standa á bak við það. Það má segja að þetta séu bara mjög óvönduð vinnubrögð og að þetta skuli standa með frumvarpinu er með eindæmum af því að þetta er frumvarp sem að skiptir miklu máli fyrir þjóðfélagið og allur sá texti sem þar er, er mjög óvandaður og illa ígrundaður, tel ég vera.

Spyrill: Þá snúum við okkur að spurningu sjö: Sérðu fyrir þér hvernig SÁÁ myndi standa undir því ef aukið aðgengi að áfengi myndi skila sér í auknum áfengisvanda á Íslandi? - ef ekki, hvers vegna?

Þórarinn: Sko þarna kemur oft að miklum misskilningi, það er eins og við séum ábyrgir fyrir afleiðingum áfengis. Við erum frjáls félagasamtök, þetta er eins og að segja að hérna við séum ábyrgir fyrir fjármálastjórn íslenska ríkisins. Við erum það ekki, við erum heldur ekki ábyrgir fyrir þessu. Það er sjúkratrygging Íslands sem er ábyrg fyrir því að sjúklingar fái viðeigandi meðferð og lækniþjónustu. Það er líka ákveðin stjórn, það eru aðilar sem eru ábyrgir fyrir forvörnum og aðstoð við alkóhólista eftir meðferð, SÁÁ er það ekki. Við erum pólitísk samtök um sjúklinga og það er svo af og frá að við berum ábyrgð á þessu að ef þetta myndi aukast. Það að fjárhagsstaða okkar myndi versna, það er af og frá, því að hún fer bara eftir því hvernig við rekum fyrirtækið. Við höfum bara ákveðna innkomu og við munum sinna þessum störfum okkar eftir þeirri innkomu sem að við fáum í fyrirtækið. Þannig að það myndi ekki breyta neinu fyrir okkur, SÁÁ sjálfa, hvað skeði í þessum málum, hvort það eykst eða minnkar. Aftur má bara snúa spurningunni bara upp á þjóðfélagið í heild, hvernig fólk ætlar að bregðast við því ef að það verður aukning. Ég get ekki séð annað en að það verður á

tvennan hátt gert, annaðhvort er það sameiginlegur kostnaður sem við berum eða einstaklingarnir bera bara kostnaðinn af þessu. Einfalt, það er líka augljóst að hann verður. Við erum þegar, getum ekki annað því sem að við eigum að gera í dag.

Spyrill: Það er þá semsagt á höndum ríkisins að taka við þeim umfram vanda sem að mun myndast ef að..

Þórarinn: Það er algjörlega, samfélagið er ábyrgt, ekki við. Ég lít svo á. Við þegar öxlum miklu meiri ábyrgð heldur en hægt er að ætlast til af okkur. Við setjum inn í þetta 300 milljónir á ári, við komum með allar eignir okkar sem eru líklega tveir milljarðar inn frítt og endurgjaldslaust og setjum pening í þetta, líklega hálfan milljarð þegar allt er skoðað. Þetta komum við með inn í samfélagsþjónustuna sem samt sko, menn líta alltaf svo á og orða þetta eins og það séum við sem séum að biðja um peningana. Við erum það ekki, við erum sko góðu gæjarnir, við erum að koma með peningana inn. Það er búið að snúa þessu við, t.d. með spilakassana, við berum enga ábyrgð á því eða hjálparsveitir skáta. Það er þingið eða dómsmálaráðherra sem að setja þessi lög en oft er þessu snúið við. Ég vildi bara að þetta kæmi fram en það er alveg augljóst að við myndum ekki, við myndum lenda í erfiðleikum, biðlistar hjá okkur myndu lengjast og eflaust myndi verða meira álag á okkar stofnanir.

Spyrill: Þá er þessum spurningum lokið, þær eru sjö. Er eitthvað sem þú vilt bæta við að lokum?

Þórarinn: Nei ekki annað en það að við lifum í náttúrulega lýðræðislegu þjóðfélagi og þetta snýst um það hvað þegnarnir vilja og hvernig þeir meta þetta. Ef það þegnarnir óska eftir því að með frjálsum vilja að t.d. lögleiða kannabisefni þá auðvitað getum við ekki hin staðið á móti því ef að við lendum í minnihluta, það er bara ákveðið með þeim hætti og þess vegna er umfjöllun, svona rökræn, rökfræðileg umræða um þetta mjög nauðsynleg því auðvitað þurfum við öll að taka afstöðu sem að (muldur) en það er spurning hvernig menn nálgast þetta. Ég nálgast þetta bara á allan hátt, í lýðræðis þjóðfélagi, ég get ekki farið í krossferð ef menn vilja reykja hass og það verður lögleitt þá (muldur). Það eru bara alþingismenn og fyrst og þeir sem þurfa að taka þessa afstöðu sem bera fyrst og fremst ábyrgð á þessu.

Spyrill: Þakka þér kærlega fyrir bara skýr og greinargóð svör og bara að taka þátt í þessari spurningakönnun með okkur.

Viðtal við Sveinbjörn Kristjánsson, sérfræðing í hegðunarbreytum hjá embætti landlæknis.

Spyrill: Mig langar til að spyrja þig fyrst um nafn?

Sveinbjörn Kristjánsson

Spyrill: Og hvert er þitt starfsvið hjá Embætti landlæknis?

Sveinbjörn: Ég er sérfræðingur í hegðunarbreytum, vinn þó mest með verkefnastjórum í tóbaki og áfengi og vímuefnum.

Spyrill: Og menntun?

Sveinbjörn: Ég er með sálfræðimenntun í grunninn og heilbrigðisvísinda.... doktorspróf í heilbrigðisvísindum frá Karólínska.

Spyrill: Þá hérna hef ég bara spurningarnar. Ég er með 7 spurningar og fyrsta hljóðar svo:

Hver yrðu hugsanleg jákvæð samfélagsleg áhrif ef áfengissala yrði gefin frjáls?

Sveinbjörn: Já... það er eiginlega ekki fyrirséð því að svo ég viti þá er ekki til neinar rannsóknir á því. Ég hef ekki fundið neinar rannsóknir þar sem að beint að vera að leita eftir jákvæðum niðurstöðum en maður getur hugsað að það væri ólíkt þú veist ef maður leyfir sér að hugsa það að það væri ólíkt eftir hvar það væri, þú veist, önnur áhrif úti á landsbyggðinni, á vissum stöðum á landsbyggðinni og önnur áhrif í þéttbýli. Og aðgengi er það mikið í þéttbýlinu að ég held að þar.... yrði minni áhrif sko... að öllu leiti sko. En kannski meira úti á landi.... eitthvað svoléiðis

Spyrill: Þá færum við okkur í spurningu tvö. Hver yrðu hugsanleg neikvæð samfélagsleg áhrif ef áfengissala yrði gefin frjáls?

Sveinbjörn: Sko, við vitum það að aukið aðgengi... þetta er bara stutt með rannsóknum... og að aukið aðgengi það leiðir til aukna neyslu í samfélaginu í heild. Og um leið og aukin neysla... og þetta sjáum við líka í rannsóknum... við getum borið saman þau samfélög þar sem að neyslan er mikil að þá erum við með aukin neikvæð áhrif eins og slys, ölvunarakstur, ofbeldi, aukning í langvinnum sjúkdómum, það er aukning í sykursýki, lifrarsjúkdómum... þetta sjáum við.... og við sjáum að það er aukning þegar eykst í.... hérna... í samfélaginu hjá svona áfengislíttra eins og við köllum það þegar við erum að bera saman svona samfélög... eftir því sem að áfengislítrinn er hærri, því stærra hlutfall unglinga drekkur... þá er ég að tala um einstaklinga sem eru undir lögaldri sem að verður að teljast sko hérna neikvætt. Einnig hérna hefur þetta aukin neysla, aukið aðgengi... sem sagt aukin neysla hefur mikinn svona

samfélagslegan kostnað... bara vegna trygginga, andlegt álag á maka og börn... þessi socio-economic áhrif sko sem eru eiginlega stærstu neikvæðu áhrifin af áfengisneyslu... sérstaklega óhóflegri áfengisneyslu. Þetta er eitthvað sem er mjög erfitt að mæla og hefur verið svona til herna ekki eins nákvæmar rannsóknir á þessu, eins og að geta talið bara slysin sko, það er auðveldar og sjúkdómana.... það er svona auðveldara að skrá betur. Hitt er svona óskráðar afleiðingar þetta er líka veikindadagar, þetta getur verið kostnaður vegna meðferðar það er reyndar til dæmis skráð... við sjáum það... eftir því sem að er meiri áfengisdrykkja því hærri kostnaður í samfélaginu vegna áfengisneyslu... svona bara náttúrulega bara þú veist... common sense dæmi. Já... og það sem er eiginlega... sem er eiginlega svona... sem kemur eiginlega sterkast út úr þessu þegar maður skoðar allar þessar rannsóknir er að áhrifin eru mest.... sko.... aukið aðgengi hefur mest áhrif á ungt fólk og hóp sem að drekkur mikið.... er áður í ákveðni hættu að skaðast á áfengi. Hann verður fyrir mestu áhrifunum... neikvæð áhrif... og ungt fólk. Þeir sem að drekka ekkert verða fyrir engum áhrifum... bara common sense... þeir sem drekka lítið verða fyrir mjög litlum áhrifum.

Spyrill: Þá kemur spurning þrjú. Telur þú að aukið aðgengi að áfengi gæti haft áhrif á áfengisneyslu unglunga?

Sveinbjörn: Kannski var ég aðeins kominn inn á þetta en flestar rannsóknir benda til þess að aukið aðgengi... og aukið... þar sem að er frjálst...hérna... sölufyrirkomulag.... (upptaka stöðvast vegna símhringingar). (Upptaka hefst aftur). Ok, flestar rannsóknir benda til þess að aukið aðgengi og sölufyrirkomulag... eftir því sem að það er frjálsara... og... lægri aldurstakmörk... að þá sjáum við meiri drykkju á unglingum og ungu fólki... og við höfum bara nýlegar rannsóknir, danska rannsókn, þar sem er tekin saman gögn úr unglingarannsóknunum, alþjóðlegum unglingarannsóknunum sem hafa verið gerðar og eru gerðar í 46 löndum á alþjóðavettvangi... og það sem er skoðað.. unglingadrykkjan... í samhengi við pólísíuna... og þá sjáum við eftir því sem að er frjálslegri... hérna áfengisstefna í löndunum... sem við sjáum víða í Evrópu, þar sjáum við hærri neyslu meðal fullorðna og það hefur bein áhrif... og við höfum alveg fullt af gögnum um það... hefur bein áhrif á tíðni ungs fólks... þá er ég að tala um fólks í tíunda bekk... 15 til 16 ára... hlutfall þeirra sem hafa verið drukkknir... svo að svarið er já þetta hefur bein áhrif á unglingadrykkju. Og þar sem við höfum náð svona rosalega góðum áhrifum þar, þar myndi aukið frelsi í áfengismálum alveg setja þessa stöðu sem við höfum í dag í hættu.

Spyrill: Þá er komið að spurningu fjögur. Telur þú að aukið aðgengi að löglegu áfengi myndi minnka ásókn í ólöglegt áfengi?

Sveinbjörn: Þetta er svona... sko... við erum nú að mæla þetta... það er stundum mælt af hérna.... af hérna... versluninni og öðrum hópum hérna í samfélaginu og þá er spurt þekkirðu til einhvers sem hefur drukkið ólöglegt áfengi, vandað eða brugg eða eitthvað svoleiðis sko. Og þá kemur svona frekar há tala því að það eru sennilega allir að vísa til sama aðilans hugsanlega... eða þú veist... margir til sama aðilans sem segir ekki alveg söguna. Við höfum verið að rannsaka þetta, þetta er rannsakað, þetta er spurt um þetta í unglingarannsóknunum... og þetta er spurt... við höfum verið að spyrja um þetta hérna Embætti landlæknis og þar sjáum við að þetta er mjög lítil neysla... hún er mjög lítil áhrif á til dæmis lýðheilsuna því að... að stóri skarinn... af því að líkaminn... ég meina oftast er þetta bara áfengi... ég meina við erum ekki að fást við... fást við hérna... tréspíritus og svoleiðis vandræði... það varla... varla... það bara gerist ekki á Íslandi... það gerist einhvers staðar á Indlandi og svona en á Íslandi fáum við ekki svona dæmi eða alla vegna margir áratugir síðan við fengum svoleiðis vandamál, svo að þetta er bara áfengi en það er ólöglegt og... og... það er... það er ekki stjórnað því... við viljum að einmitt að það sé mónópól svo það sé hægt að hafa stjórn á því hverjir eru að kaupa og svoleiðis en.... en.... ég mundi segja að... hérna... við höfum fengið svona vísbendingar í gegnum okkar rannsóknir að... að þetta er svona... þeir sem eru svona þekkja mest... eða hafa mest verið að prófa að drekka hérna... að það kemur í þéttbýliskjarnanum sko þar sem er mest aðgengi... svo að þetta er einhvern veginn... þetta hefur mest með verð að gera, þetta er ekki spurning um aðgengi... það er bara af því að það er ódýrara. Svo að hérna... að já... ég held að það hafi mjög lítil áhrif á það.

Spyrill: Þá er það spurning númer sex... nei númer fimm fyrirgefðu. Hvernig er áfengisneysla Íslendinga samanborið við áfengisneyslu á hinum Norðurlöndunum?

Sveinbjörn: Já... áfengisneysla á Íslandi er lá í samanburði við önnur lönd. Það er Ísrael... og svo er... þú veist... sem að við erum að... hugsanlega að bera okkur saman við... evrópsk lönd sko... en... en... og... og svo þurfum við að fara eiginlega til Múhameðstrúarlanda til þess að finna lægri... en... en ef við tökum bara hérna... undir meðaltalinu... í meðaltali í Evrópu... ef við tökum bara í hérna... bara það... það eru svona nýjustu tölur... þá eru það um 7 lítrar, meðaltal í Evrópu er 10 og það er töluverður munur... og... og... hérna... í Færeyjum... sko... þetta er amerísk... sko... í stuttu máli er það minna en samanborið við önnur Norðurlönd... en... en... og... og... þegar við erum að tala bara um sölutölur að þá erum við samt svona eins

og Norðmenn og Færeyingar og svona en það sem að kemur svo til viðbótar er það sem er kallað óskráð neysla, eða óskráð sala sem er töluvert hærri en til dæmis í Noregi og Svíþjóð og Finnlandi bara út af aðgengi að nágrannalöndum og ódýrara áfengi og inn í Evrópusambandið máttu flytja töluvert af áfengi á milli og þetta er óskráð neysla og... og... það er svona sagt að... að... að til dæmis í Noregi er... er.... er hérna utan óskráðrar neyslu er 8,3 og við erum með 7 en þegar þú tekur... þegar þú setur í hérna óskráðu neysluna þá eru þeir komnir upp í 10, svona svipað í... Svíþjóð og Finnlandi... svo að hérna að við drekkum... fullorðna fólkið á landsvísu þá drekkum við minna en flestir og þegar við tökum svo unglingana þá drekkum við minnsta í Evrópu. Þegar við tökum grunnskólana til dæmis.

Spyrill: Svona til nánari útskýringa, er munur á áfengisneyslu Íslendinga og þeirra landa sem hafa meira aðgengi? Á Norðurlöndunum?

Sveinbjörn: Töluverður munur. Sko nú er þarna... er þetta svipað í Noregi, Svíþjóð og Íslandi og... og Finnlandi... það er svona svipað. Það er mónópól, það er rekið af áfengissala og ríkinu. Reyndar er settur svona millisterkur bjór í Noregi og sama í Svíþjóð í matvörubúðum... nei hérna í Finnlandi segi ég... í Svíþjóð er það sem er kallað fólköl... þeir tóku meðalsterkan bjór út úr matvörubúðum... einhvern tímann á síðustu öld og núna er sterkasti bjórinn sem þú getur keypt í matvöruverslunum í Svíþjóð er 3,5%... en í Danmörku aftur á móti er ekki mónópól og þar sjáum við líka töluvert meiri drykkju bæði meðal fullorðna og unglinga og mun meiri vandamál í tengslum við það.

Spyrill: Þá förum við í spurningu sex. Hver eru helstu heilsufarsvandamál tengd áfengisneyslu á Íslandi?

Sveinbjörn: Ég mundi sko... ég er nú með þetta hérna kannski frá a, b, c, d, e, f, g en... en ég veit ekki alveg hvort að ég ætti að raða þessu eftir hvað er mest og minnst en ég myndi samt vilja byrja á því að segja að stærsti skaðinn, og þetta er bara eitthvað sem að við... þeir sem eru að rannsaka áhrif á áfengisneyslu eru sammála um að helsti skaðinn á áfengisdrykkju er svona socio-economic áhrif, það eru sem sagt á félagsleg og sálfræðilega andleg áhrif á... vegna áfengisdrykkju og þá erum við mest að tala um það sem er óhófleg áfengisdrykkja og þarf ekkert að verða neitt mikið til þess að það hafi þessi áhrif, neikvæðu áhrif. Og hann er erfitt að mæla... það hefur verið reyndar settur... hérna... peningur á hann og á Íslandi er talað um... er talað um að hérna... stoppum aðeins hérna... Það er erfitt að meta þennan hérna... þessi hérna vandamál sem skapast vegna... á þennan félagslega og andlega... það er eins og minni framleiðsla í fyrirtækjum vegna áfengisdrykkju, fleiri veikindadagar... það er reyndar

hægt að mæla það frekar, áhrif á lífsgæði fjölskyldu og stórfjölskyldu og svona... en það sem að við sjáum svona þegar við tölum um heilsufarsvandamál, af því þú spyrð beint um það, að ég vildi bara koma þessu aðallega því þetta er stærsti hlutinn en svo þegar við förum í hinu sem að er auðveldara að mæla að þá sjáum við að það er til dæmis ölvunarakstur, við sjáum það er alveg... alveg hérna hiklaust að það er eitthvað sem að er að skapa... (sími hringir) já... að það er svona ölvunarakstur sem að við sjáum að er vandamál og skapar ég meina bæði hérna slysa á munum og limum... ofbeldi það er eitt... áfengissýki, það er töluvert um það að Íslendingar hérna... fari í meðferð og það er alveg bara gengið út frá... það er bara alveg um sér þar... það er ákveðið hlutfall af fólki sem notar áfengi og langflestir Íslendingar nota áfengi að einhverju leiti og ákveðið hlutfall af þeim... ég veit ekki hvort að þú segir lendir í því en með annað hvort með þau gen eða að hafa drukk... drekka það mikið að þau lenda í svona ávana... ávanadrykkju og eru þá hérna... þau þurfa að fá aðstoð frá heilbrigðiskerfinu til þess að... til þess að koma sér út úr því, það er mikill kostnaður við það. Krabbamein, krabbamein er að verða... verða álíka mikill hérna... áhrifaþáttur á heilsu eins og tóbak, nóg hefur verið talað um tóbakið... áfengi er bara... alveg við... og í Evrópu að þá er það sennilega að fara yfir af því að tóbaksneysla er að fara niður alls staðar í Evrópu alla vegna en áfengisneyslan er þar af leiðandi að ná... er að verða stærri áhrifaþáttur á langvinna sjúkdóma. Svo má nefna skorpulífur og annað sem að við höfum blessunarlega verið laus við að hérna... hafa lágt hérna... lága tíðni á hérna á Íslandi... aðallega vegna... vegna hvernig... og það á eftir að breytast, sérstaklega ef að aldur gefur þér meira því að það er meira svona þessi stöðuga drykkja eða daglega drykkja eða... en ekki þetta... þessi munstur eða helgardrykkja eins og við Íslendingar erum að stunda í gegnum áratugina sko en hefur verið að breytast á síðustu áratugum sko, við höfum meira aðgengi, meiri gósum og öðru, fleiri útsölustöðum. Það er ákveðið hérna... áhrif á börn... við vitum það. Við vitum það frá meðferðarstöðum og við vitum það úr skólakerfinu að börn verða fyrir miklum áhrifum vegna áfengisneyslu... við vitum að það hefur áhrif á börn í móðurkviði sem blessunarlega er þetta ekki mikill fjöldi en þetta er mjög alvarlegt þegar þetta gerist og við sjáum þetta... þetta verður meira eftir því sem að áfengisneyslan er meiri í samfélögum. Við sáum bara sem dæmi um þetta þar sem ég var að byrja að tala um í byrjun að... að þá sjáum við í gegnum rannsókn 2013 að þá spurðum við hérna... úrtak úr þýði Íslendinga að þá sögðu um 47% Íslendinga sem sagt hafa einhvern í sínu nánasta umhverfi sem hefur eða er að drekka að þeirra áliti of mikið af áfengi, er að misnota áfengi og um 60% af þeim sem verður þá svona um 28% af þjóðinni, 67% af þessum 47% svara því að þetta hafi neikvæð áhrif á sig svo þetta er töluverð áhrif á samfélagið og.... og hefur beint eða óbeint áhrif á þeirra andlegu og líkamlegu heilsu. Og svo sjáum við að... til

dæmis til að fara aðeins ofan í þetta... að 48% af banaslysum í umferðinni frá 2004 til 2008, það eru svona nýjustu tölur sem við höfum, má rekja til ölvunar eða vímuefnaneyslu. Stærsti hlutinn af því er ölvunarneysla og 28% af öllum umferðarslysum eru tengd áfengi.

Spyrill: Þá förum við í spurningu sjö. Hafa áfengisforvarnir á Íslandi skilað mælanlegum árangri?

Sveinbjörn: Já, það mundi ég alveg hiklaust segja og... og hérna það er ástæða fyrir því að áfengisneysla Íslendinga er lægri en í samanburði í Evrópu og þetta eru menn algjörlega sammála um að það sem hefur langsamlega mest áhrif á... og virkustu áfengisforvarnirnar í samfélögum er stýrt aðgengi. Það er best þar sem að hið opinbera sér um aðgengið þar eru minnst... eru minnstu skaðlegu áhrifin og... og aldurstakmörk, hafa aldurstakmarkið hátt... Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin segir... setur bara beint út svona dærektíf, svona leiðbeiningar til þjóða um að lágmarkið eigi að vera 18 ára en... en þeir bæta því við að þeir sem hafa það herra ættu ekki að lækka það því að það eru að koma... koma rannsóknir núna eru bara að dembast inn núna... mikið verið að rannsaka áhrif áfengis á heila ungmenna og það sýnir sig að heilinn virðist vera að mótast alveg bara langt upp í fullorðinsár, 24 til 25 ára, og í raun og veru ef við ætluðum alveg að taka tillit til þess þá ættum við að reyna að fresta áfengisdrykkju fram að þeim tíma þegar heilinn er fullskapaður. Og svo er það opnunartíminn, þetta náttúrulega hefur allt með aðgengi... áfengisgjald, að halda verðlagi... verðlagið er sennilega sá þáttur sem að er... er virkastur í áfengisforvörnum að það er að hafa áfengi ákveðið dýrt og... og eftir því sem er ódýrar því meira er drukkið og meiri skaðsemi svo að það er alveg hiklaust. En svo komum við að því sem að við töluðum dálítið mikið um, það er þessi skólafræðsla og fræðsla meðal almennings og þar því miður sjáum við að hefur mjög takmörkuð áhrif. Ef að við höfum frjálst aðgengi og... og hérna langan opnunartíma og lágt verð þá hefur fræðsla ekki... við eigum ekkert upp á móti þessu. Og ég segi að niðurstaðan úr ótal hérna... svona samantektum segja það að það sem svona nastý fræðsla gerir í skólum að hún hugsanlega aðeins frestar hérna drykkju en aldrei... og bara mjög í skamman tíma og hefur í raun og veru lítil áhrif og það eru sko inni í þessum geira þá er talað um að þetta sé nauðsynlegur hlutur því að það eru náttúrulega mannréttindi að vita um skaðsemi áfengis og þannig og það eru mannréttindi fyrir ungmennt að vita það og þetta þar af leiðandi er hún nauðsynleg en hún er bara ekki nægjanleg til þess að draga úr neyslu. Eða koma í veg fyrir ótímabæra neyslu... eða áfengi fyrr en þau eru komin á löglegan aldur, hún hefur ekki þau áhrif.

Spyrill: Þá, þá er nú spurningalistinn okkar tæmdur, en er eitthvað sem að þú vilt bæta við að svo að lokum

Sveinbjörn: Já það væri þá það að það er mjög búið að gera hérna .það er ekki mikið af íslenskum rannsóknum um um allt þetta, flestar þessar rannsóknir sem ég er að vitna til, ekki allar þó. Eru hérna rannsóknir sem gerðar hafa verið af erlendum fræðimönnum og og öflugri hérna samfélögum sem að hérna verið er að skoða þessi áhrif, því að það hefur verið að breytast þau eru að breytast víða menn hafa verið að gera tilraunir, Kanadamenn eru mjög duglegir í því, bæði fram og tilbaka og og þeirra niðurstaða er nokkurn veginn sú að að eftir því sem frelsið er meira og það er svona þessi niðurstaða sem ég hef hérna í þessum rannsóknum sem ég hef aðgengi að að því meira frelsi því meiri áfengisdrykkja og og því meiri áfengisdrykkja því meir skaðsemi, því meiri kostnaður fyrir samfélagið, svo þetta er þetta er nokkuð gefið. Það var gerð svo íslensk rannsókn, mastersritgerð frá Háskóla Íslands Ari Matthíasson og og þar kemur fram að áhrifavirði er svona 50 milljarðar á ári sem þetta kostar okkur og og ef við tökum svona ótímabæran dauða inn í þetta þá erum við að tala um jafnvel einhverja 10-20 milljarða í viðbót og og og þetta er mikill kostnaður fyrir samfélagið og svo vill ég einnig endurtaka það að ef að áfengi yrði gefið frjálst, þá kemur það til með að bitna eins og ég segi á samfélaginu í heild, en þegar við tölum um hópa þá er það fyrst og fremst ungt fólk og og þeir sem liggja sem drekka of mikið fyrir, er eru svona þola í rauninni minnst af hérna þola frelsið minnst. Já ég held að það sé svona það sem ég vildi koma að.

Spyrill: Ég vill bara þakka þér kærlega fyrir skýr og greinagóð svör og þátttöku í þessari spurningar, þessu viðtali.